

La qualitat democràtica a debat:

Grup de debat ciutadà amb impulsors de projectes de democràcia electrònica

Barcelona, juny de 2010



**FUNDACIÓ
FERRER i GUÀRDIA**
INSTITUT D'ANÀLISI SOCIAL
I POLÍTIQUES PÚBLIQUES

“La qualitat democràtica a debat.

Grup de debat ciutadà amb impulsors de projectes de democràcia electrònica”

Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia
Institut d'Anàlisi Social i Polítiques Públiques

Coordinador: Jesús Sanz Moral

Col·laboració: Miquel Àngel Lozano

Transcripció del debat: José Gutiérrez

Assessorament lingüístic: Montse Alba

© Tots els drets reservats

Barcelona, juny de 2010

ÍNDEX:

1- Introducció	2
2- Grup de debat ciutadà amb impulsors de projectes de democràcia electrònica	6
2.1- El context social i l'interès de la temàtica	6
2.2- El disseny del grup de debat ciutadà	19
- Els objectius	
- El perfil dels convocats	
- El procés de convocatòria	
- El guió del debat	
2.3- El contingut del debat. Informe de síntesi	21
- Principals obstacles de l'ús de les TIC amb relació a la participació ciutadana	
- Les estratègies de promoció de la participació ciutadana mitjançant les TIC	
- Elements de qualitat en els processos de participació digital	
- Propostes de millora	
2.4- Les opinions dels que van excusar la seva assistència	36
2.5- Síntesi de les idees principals del grup de debat	36
2.6- Les aportacions de la FFG al debat	38
Bibliografia	43

1- Introducció

A Catalunya, en els darrers anys, s'ha intensificat el debat sobre la relació entre els ciutadans i les institucions polítiques. L'alarma social va saltar amb la constatació de l'alta abstenció electoral en el referèndum sobre l'Estatut d'Autonomia, el 2006, i va mantenir-se arran de la baixa mobilització electoral en els següents processos electorals (autonòmiques de 2006, municipals de 2007, generals de 2008 i europees de 2009). La preocupació institucional va generar processos de reflexió i debat, no només centrats en el comportament electoral sinó en el conjunt de les dimensions de la participació social i política dels ciutadans. Així, podem citar informes com el que va elaborar l'exconseller Josep Maria Vallès per encàrrec de la Direcció General de Participació Ciutadana (DGPC)¹, o com el que va coordinar la professora Eva Anduiza en col·laboració amb la Fundació Jaume Bofill².

La iniciativa institucional ha generat, també, l'elaboració d'una Llei de Participació Ciutadana a la Comunitat Valenciana (aprovada el juliol de 2008) i un projecte de Llei de Participació Ciutadana que s'està tramitant a l'actualitat a la Comunitat Canària. Aquestes lleis pretenen aprofundir en els drets dels ciutadans a accedir a la informació institucional, millorant la transparència de les administracions públiques, així com establir la necessitat d'incloure processos de participació ciutadana en els mecanismes de presa de decisions, gestió i avaluació de les polítiques públiques. La llei estableix també els mecanismes participatius que es poden utilitzar i promou la formació dels ciutadans i del personal administratiu, amb l'objectiu d'adaptar l'arquitectura de les administracions públiques a una major presència i protagonisme dels ciutadans.

En el rerefons d'aquesta preocupació, hi ha el risc que l'allunyament dels ciutadans de la política i de les institucions polítiques pugui generar una crisi de representativitat de les mateixes i, al seu torn, una crisi de legitimitat del propi sistema democràtic. En el debat que ha generat el plantejament d'aquest escenari, els apocalíptics utilitzen arguments com l'eventual increment del desinterès per la política, la manca de confiança dels ciutadans envers les institucions públiques, la percepció que les decisions polítiques més

¹ VALLÈS, J.M. (coord.), 2008, *Actituds polítiques i comportament electoral a Catalunya. Materials per a un debat social*, Generalitat de Catalunya. L'informe va comptar amb la col·laboració d'experts com ara Eva Anduiza, Montserrat Baras, Ismael Blanco, Agustí Bosch, Joan Botella, Jordi Capó, Gabriel Colomé, Marta Contijoch, Mariona Ferrer, Joan Font, Ignacio Lago, Jaume Magre, Joan Marcet, Pau Mas, Francesc Pallarès, Àngels Pont, Jordi Sánchez, Mariano Torcal i Laia Torras. També hi va incorporar diferents treballs monogràfics fets amb anterioritat.

² ANDUIZA, E., (dir.), 2008, *Informe sobre l'estat de la democràcia a Catalunya 2007*, Editorial Mediterrània, Fundació Jaume Bofill, Barcelona.

transcendents es prenen cada cop més lluny dels ciutadans, la manca de renovació de la militància en els partits polítics i, també, els canvis en els valors que es deriven de l'extensió social de la post-modernitat (individualisme creixent, manca d'identitat col·lectiva, reducció del capital social, difuminació de les fronteres estatals i de la comunitat política, auge del presentisme i l'hedonisme, desdibuixament de la idea de futur, etc.). Per l'altra part, els integrats (per seguir amb la tipologia d'Umberto Eco), afirmen que el que està en crisi són les formes convencionals de participació política i que són les institucions les que han d'adaptar-se a un context en el qual els ciutadans són cada vegada més crítics i exigents envers els seus representants polítics³, superant el model tradicional de democràcia representativa introduint mecanismes de participació directa dels ciutadans en els afers col·lectius.

És en aquest context en el qual la DGPC impulsa un procés de debat ciutadà, amb l'objectiu de recollir reflexions, crítiques, iniciatives i propostes que permetin millorar, en el curt i el llarg termini, la qualitat democràtica a Catalunya. Estructurar un debat d'aquesta magnitud no és gens fàcil, ja que pot incorporar multitud d'elements. Per exemple, una llista no exhaustiva podria incloure debats al voltant de la llei electoral, el finançament dels partits polítics, la transparència administrativa i la lluita contra la corrupció, l'adaptació del funcionament de les administracions públiques a la participació ciutadana, la selecció de quins àmbits i de quines decisions serien subjectes d'incloure mecanismes de participació ciutadana, l'avaluació participada de les polítiques públiques, la regulació del dret de petició i la iniciativa legislativa popular, la regulació dels consells sectorials de participació, el paper de l'associacionisme com a escola de participació, els mecanismes de formació i motivació dels ciutadans per participar en l'àgora pública,... i molts d'altres.

Així, es fa necessari poder organitzar tant els temes de debat com els diferents perfils dels participants. Per fortuna, Catalunya compta amb una extensa experiència tant en la reflexió teòrica al voltant d'aquests assumptes com en la realització d'iniciatives, processos i projectes d'aprofundiment democràtic, a partir de la creixent vinculació dels ciutadans a la gestió pública. Tanmateix, aquestes experiències han estat, sovint, massa atomitzades o no han comptat amb prou estabilitat en el temps, produint-se en molts casos a partir de la iniciativa personal de regidors i tècnics i no com a resultat d'una voluntat estructural de transformació de les institucions públiques. Pensem que podem aprendre molt d'aquestes experiències, així com de les persones que les han liderat. Ara, no obstant això, és el moment que la Generalitat pugui sintetitzar tot aquest coneixement dispers per fer una

³ Pippa Norris o Anthony Giddens defensen aquest tipus d'arguments. Podeu veure, concretament, el llibre de Pippa Norris: *Democratic Phoenix; reinventing political activism* (2002, Cambridge University Press).

diagnosi acurada i per poder avançar amb mesures de caràcter holístic, donant una passa endavant, passant de les paraules als fets.

La Fundació Ferrer i Guàrdia, amb una àmplia experiència en la recerca social aplicada i amb un posicionament central en el conjunt de la societat civil catalana, vol contribuir a estructurar aquest debat sobre la qualitat democràtica. Pensem que és necessari donar la paraula als ciutadans i recollir les seves reflexions i les seves propostes, per tal d'enriquir l'elaboració participada d'un eventual Llibre Verd de la Qualitat Democràtica a Catalunya. En aquest sentit, la Fundació Ferrer i Guàrdia s'afegeix al conjunt d'organitzacions, consultories i empreses que estan desenvolupant, per encàrrec de la DGPC, seminaris i tallers de reflexió i debat amb diferents perfils de ciutadans. En el nostre cas, es tracta de quatre grups de debat ciutadà, que tenen l'objectiu d'aprofundir en la diagnosi, el debat i les propostes entorn a quatre aspectes que, al nostre parer, són claus en el desenvolupament de la democràcia.

En primer lloc, en el debat sobre els canals de participació, hem considerat oportú poder aprofundir en el coneixement dels obstacles i les oportunitats que es deriven de la utilització de les “noves” tecnologies de la informació i la comunicació. Si bé és cert que disposar de mitjans i estructures no garanteix la participació dels ciutadans (és una condició necessària, però no suficient), entenem que l'aplicació de solucions tecnològiques proporciona un ampli marge de millora, tant en la vessant de la divulgació de la informació i la transparència de les administracions públiques, com en les oportunitats per a la deliberació, la decisió i l'avaluació. Aquestes i altres qüestions es van tractar en un grup de debat ciutadà amb impulsors de processos de democràcia electrònica (e-democracy)

En segon lloc, hem volgut aprofundir en el debat sobre la iniciativa legislativa popular, un dels mecanismes que legalment s'ha establert per estimular la participació ciutadana en la funció legislativa. Arran de la modificació de la llei de la ILP, febrer de 2006, s'han desenvolupat diferents processos. Hem volgut convocar els protagonistes, membres dels grups promotors de les diferents ILP presentades al Parlament, per tal de recollir la seva valoració d'aquest mecanisme i escoltar les seves propostes de millora.

En tercer lloc, hem convocat un col·lectiu de persones que normalment no tenen veu en els processos participatius institucionals però que, al nostre parer, tenen una importància simbòlica i estratègica molt rellevant. Ens referim a les persones joves, menors d'edat, que estan activament implicades en organitzacions polítiques, socials o sindicals. La seva condició de menors d'edat els exclou de poder participar en les eleccions, però compten

amb un cert procés d'aprenentatge de la participació i disposen d'un poc freqüent interès per la política o per la gestió de l'espai públic. Els hem volgut preguntar, entre altres qüestions, per la seva opinió en relació amb la proposta de reduir als 16 anys l'edat de vot.

Finalment, en un quart grup de debat ciutadà, hem convocat persones que haguessin participat en processos participatius impulsats per la Generalitat de Catalunya i que tinguessin, per tant, un abast nacional. La majoria dels processos participatius no electorals desenvolupats a Catalunya han estat d'iniciativa local i han tingut un abast restringit a l'àmbit municipal. Per això mateix, ens interessava saber si aquests mecanismes es podrien aplicar també en l'àmbit nacional, identificant els obstacles i recollint-hi propostes de millora.

A continuació detallem l'anàlisi de cada un d'ells.

2- Grup de debat ciutadà amb impulsors de projectes de democràcia electrònica

2.1- El context social i polític i l'interès de la temàtica

Un dels debats clàssics entorn els processos de participació ciutadana s'ha fonamentat en saber si l'existència d'estructures per a la participació afavoreixen o no el desenvolupament d'una certa praxis participativa. Es tracta d'un debat que presenta alguna analogia amb la clàssica distinció entre “infraestructura” i “supraestructura” de la teoria marxista i que difícilment es pot resoldre en una única direcció. Si bé s'accepta que l'existència d'una certa estructura d'oportunitats per a la participació esdevé un element facilitador de la mateixa, produint un efecte de retroalimentació (ja que “a participar s'aprèn participant”), també és cert que l'existència de l'estructura esdevé una condició necessària, però no suficient, per tal que la participació dels ciutadans es produeixi.

Aquest debat s'ha tornat a posar sobre la taula en els darrers anys, arran de les oportunitats de participació que es deriven de l'extensió i el desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) i té, com a mínim, dues grans dimensions: l'acadèmica i l'aplicada. Des de la perspectiva acadèmica, un dels camps de recerca que més interès ha suscitat en els darrers anys versa, precisament, sobre l'ampliació del repertori de participació política dels ciutadans i si, eventualment, l'increment dels índexs de participació política mitjançant les TIC ens indica o no l'emergència d'una forma diferent d'entendre i exercir la política. Així, si en els primers estudis es tractava de descriure amb quina freqüència i de quina forma els ciutadans utilitzaven les TIC amb finalitat política (per informar-se, comunicar-se, reivindicar, debatre, contactar amb els representants polítics, etc), en els darrers anys l'agenda de recerca ha introduït nous elements, com ara, saber si el perfil social del ciutadà que utilitza les TIC per participar políticament és significativament diferent del que ho fa mitjançant els canals convencionals i quines són les conseqüències que la participació “digital” pot comportar en altres variables com l'interès per la política, la confiança en les institucions polítiques, la participació electoral o el sentiment d'eficàcia política interna i externa dels ciutadans⁴. El darrer estudi publicat en aquest sentit ha estat una ambiciosa recerca dirigida per la professora Eva Anduiza desenvolupada en el marc de

⁴Tècnicament, també es tracta d'identificar si l'ús polític de les TIC pot ser considerat o no com a variable independent i quin seria el seu efecte en la resta, controlant-les mitjançant tècniques d'anàlisi estadística multivariable, com ara la regressió.

la Universitat Autònoma de Barcelona. El resultat de la investigació ha estat publicat per la Direcció General de Participació Ciutadana de la Generalitat de Catalunya, dins la col·lecció "Participació ciutadana", amb el títol: "*Internet, participació, mobilització: la implicació política de la ciutadania en un nou entorn comunicatiu*" (Anduiza, 2009).

El document s'inicia amb una introducció en la qual es dona per descomptat que les noves tecnologies han provocat una revolució en la manera de produir, consumir, construir identitat i relacionar-nos, generant canvis substancials tant en l'economia, com en la cultura o la societat, i afectant també de forma significativa la relació entre la ciutadania i la política. Així, en un context marcat per la "desafecció", l'extensió en l'ús d'Internet ha generat múltiples expectatives. Ara bé, els discursos al voltant del fenomen no són unívocs. Al contrari, es poden identificar clarament dos tipus de posicionaments. Per una banda, els *optimistes* consideren que els nous mitjans de comunicació de masses suposen la possibilitat de superar alguns dels greus problemes que tenen les democràcies consolidades. Per l'altra, per als *pessimistes* la web pot suposar un risc per a la cohesió social. Finalment, hi ha *altres que* subratllen que la introducció de les noves tecnologies no produiria canvis significatius en les opinions i els comportaments de la ciutadania.

Tot i l'intens debat teòric, l'evidència empírica sobre els efectes reals de l'ús polític d'Internet és molt restringida. En l'estudi es realitza una primera descripció d'indicadors, entre els quals destaquem els següents:

- Internet és un mitjà quotidià per a una mica més de la meitat de la població espanyola, al qual la majoria d'usuaris i usuàries accedeixen des de casa.
- L'accés a internet està condicionat per variables sociodemogràfiques: el gènere, l'edat, l'ocupació, els ingressos i les dimensions del municipi.
- Les activitats més freqüents que es desenvolupen *online* són de caràcter comunicatiu, lúdic i comercial.
- Els usos polítics d'internet són molt menys freqüents.
- Aquestes formes de participació *online* s'agrupen en dos factors independents dels relatius a altres formes de participació tradicionals. Tanmateix, algunes formes de participació i implicació tradicionals també es completen amb formes de participació *online*.

- Si bé hi ha espai per a la mobilització de nous participants, el reforç de la participació tradicional és la pauta més habitual.
- Els segments socials amb menys nivell d'estudis i d'ingressos estan subrepresentats de manera destacada entre les persones que participen *online*.
- Importància de les habilitats i la mobilització en línia com a factor explicatiu de la participació en línia, per sobre dels recursos tradicionals, les motivacions i altres formes de mobilització.

En el segon capítol d'aquest informe s'explora la hipòtesi que l'ús de les noves tecnologies comporta un canvi en les actituds i els valors polítics entre la població. Es contrasten dues teories: la hipòtesi nul·la de la normalització, que considera que l'ús de les noves tecnologies no té conseqüències respecte l'actitud; i la hipòtesi del canvi cultural, que entén que l'ètica d'internet i determinats usos i experiències en la xarxa tinguin com a conseqüència una transformació de les actituds polítiques dels usuaris i les usuàries.

En els darrers anys, la hipòtesi de la normalització ha estat posada en qüestió: Internet sembla fomentar la participació en determinats tipus de formes d'acció no convencionals com ara moviments socials, associacions cíviques i consum polític, així com en les comunitats locals. Els mecanismes causals que relacionen l'ús d'Internet amb la participació política són menys clars. Hi ha dos tipus de mecanismes: en primer lloc, Internet té efectes directes en la participació perquè en redueix els costos; en segons lloc, hi ha mecanismes indirectes perquè l'ús d'Internet provoca canvis en les actituds polítiques que, alhora, afecten el comportament. Altres arguments que s'esgrimeixen per donar suport a aquesta relació positiva són aquests:

- Els usuaris d'Internet s'exposen potencialment a estímuls polítics a causa de l'abundància d'informació política en la xarxa, que es pot cercar de manera activa i també trobar de manera no deliberada.
- Les característiques d'interactivitat i horitzontalitat, que són especialment rellevants en la xarxa 2.0, podrien alimentar els sentiments d'eficàcia política i fer augmentar el desig de més formes directes de participació política.
- Internet permet una relació més interactiva i directa entre la ciutadania i els seus representants.

- L'anonimat, que pot tenir un impacte negatiu en la confiança entre persones, també pot ajudar les persones tímides a superar la por per expressar la seva opinió, reduint-ne la vergonya pública i millorant el nivell d'eficàcia política interna.
- Internet té la funció específica de connectar les persones. El desenvolupament d'un sentiment de pertinença a la "comunitat d'Internet" i d'una consciència de grup pot contribuir a millorar els nivells de confiança, d'eficàcia interna i d'interès per la política.

No obstant això, tots aquests arguments, des d'una perspectiva pessimista, tenen una contrapartida. En primer lloc, la quantitat d'informació política és caòtica, inexacta i immensa, i pot contribuir a un desinterès polític o només atreure aquells que ja hi estan interessats. D'altra banda, la interactivitat pot desanimar les persones, ja que no és gaire probable que els representants públics responguin als seus esforços de contacte. Finalment, pot aïllar els usuaris, fent que s'utilitzi Internet únicament per a finalitats de lleure i, per tant, restar invulnerables als efectes positius de socialització política vinculats a l'ús d'Internet.

L'informe també avalua la hipòtesi que l'ús d'Internet té efectes en les actituds polítiques, i ho fa mitjançant un enfocament híbrid, utilitzant metodologies quantitatives i qualitatives, i partint de les següents variables dependents: l'interès polític; l'eficàcia política interna i externa; i les actituds envers la participació política i la democràcia directa. Així, en relació amb l'*interès polític*, l'anàlisi de regressió lineal múltiple ens indica que l'interès polític és més elevat a mesura que augmenten els anys d'ús d'Internet, així com la necessitat d'habilitats TIC bàsiques per a la feina. Per altra banda, l'anàlisi qualitativa ens indica que hi ha diferències en les actituds relacionades amb l'interès polític dels usuaris i els no-usuaris d'Internet: els no usuaris se senten distants dels polítics que els representen i insisteixen repetidament en el seu sentiment d'alienació. També consideren que no hi ha diferències clares entre les opcions polítiques. En canvi, el grup d'usuaris d'Internet no mostra aquests profunds sentiments de desinterès i decepció, justifiquen la seva manca d'interès per raons pragmàtiques i instrumentals, i són capaços de percebre diferències entre les opcions a la dreta i a l'esquerra de l'espectre polític. Pel que fa a l'*eficàcia política interna*, els usuaris d'Internet tenen un nivell més elevat d'eficàcia política interna que els no-usuaris, cosa que fa que s'apunti la possibilitat que Internet augmenti la confiança dels ciutadans en la seva capacitat de comprendre les qüestions polítiques i d'influir-hi. Al contrari, l'ús d'Internet està menys clarament relacionat amb l'*eficàcia política externa*, donant-hi suport en aquest cas la hipòtesi nul·la de la normalització segons la qual l'ús d'Internet no hi tindria cap efecte. Pel que fa a la relació entre l'ús d'Internet i les preferències dels ciutadans per la *democràcia*

directa, les preferències per la democràcia directa estan relacionades amb el nombre d'usos no polítics d'Internet i amb la necessitat de tenir habilitats TIC, però no amb els anys d'ús d'Internet. Tanmateix, sí que existeix una relació significativa amb l'edat i els ingressos, en la qual el coeficient d'edat negatiu ens indica que els joves són més propensos a donar suport a la democràcia directa. Per altra banda, en l'anàlisi dels grups de discussió s'observen diferències en les opinions i els discursos: els usuaris d'Internet tenen un discurs més elaborat que els no usuaris. Tot i que coincideixen en el fet que la democràcia directa no és possible i que no hi ha alternatives clares a la democràcia representativa, els no-usuaris d'Internet són més pessimistes sobre les possibilitats del compromís ciutadà amb la política, mentre que els grups d'usuaris d'Internet parlen amb profunditat dels límits i els avantatges de les diverses formes d'organització política. En conclusió, segons aquest estudi, l'ús d'Internet està més relacionat amb l'interès polític i l'eficàcia política interna, però menys amb les actituds envers la democràcia directa i, especialment, amb l'eficàcia política externa. Així doncs, si està emergint una nova cultura política com a conseqüència de la generalització d'Internet, aquesta es limita a actituds com l'interès polític i l'eficàcia política interna. Tanmateix, aquesta constatació és important perquè aquestes dues actituds juntes constitueixen la dimensió actitudinal del compromís polític, esdevenint actituds que alguns estudiosos consideren com la base i l'explicació de moltes altres actituds i compromisos polítics.

Ara bé, també es posa de manifest que, malgrat les dades disponibles per a l'anàlisi no permeten elaborar una llista dels mecanismes que expliquin el perquè d'aquests efectes en l'actitud, els mecanismes causals exposats a l'inici semblen prou raonables: l'exposició a estímuls polítics d'Internet faria créixer l'interès i la confiança en la capacitat de comprendre i influir en les qüestions polítiques; l'horitzontalitat i la interactivitat milloraria la percepció de la democràcia directa i optimitzaria l'eficàcia política interna; la pertinença a comunitats online i la participació en xarxes influirien en un llinar més elevat d'interès per la política i l'eficàcia política interna; i la interactivitat d'Internet podria ser un predictor potent de l'interès polític i l'eficàcia política interna.

El llibre continua fent una anàlisi de la relació entre l'ús d'Internet i la preferència per unes determinades formes de participació política. Es distingeix entre el model representatiu i l'extrarepresentatiu, en funció de si l'execució de l'activitat participativa està directament relacionada amb les institucions formals de la democràcia representativa i els seus procediments o si es du a terme en paral·lel. També es categoritza la influència de l'ús d'Internet sobre la participació política depenent del perfil actitudinal dels individus: els desafectes, els crítics i els institucionalitzats.

A les darreres dècades, diversos estudis han detectat un declivi en la participació electoral i representativa a la majoria de països industrialitzats, mentre que, en paral·lel, la protesta i altres formes de participació extrarepresentativa s'han incrementat. Aquest fet ens indica que el comportament dels ciutadans no s'estaria transformant en apatia i inactivitat, sinó que s'estaria produint un canvi en els repertoris participatius. En aquest sentit, segons els diferents perfils actitudinals dels ciutadans, podem identificar no només si un individu té més probabilitat d'esdevenir actiu o no, sinó si la seva activitat tendirà cap a formes específiques de participació.

Un dels arguments de la literatura és el fet que Internet augmenta la quantitat d'informació disponible, mentre que en redueix els costos d'accés. L'accés a la informació política té conseqüències en el comportament i es considera un antecedent de la participació. Malgrat això, els autors que defensen la *hipòtesi del reforç* afirmen que els efectes positius de l'ús d'Internet en la participació serien només efectius per a un segment limitat de la ciutadania: Internet només reforçaria les actituds i els comportaments d'aquelles persones prèviament interessades i actives. En conjunt, afirmen que no cal esperar una transformació radical dels patrons actuals: els usuaris d'Internet ja estaven políticament implicats i interessats abans de l'extensió d'Internet, i el seu ús només reproduïx comportaments polítics anteriors. D'altra banda, els enfocaments que defensen la *teoria de la mobilització* sostenen que les noves característiques associades a l'ús d'Internet fomentarien un augment de la participació política en implicar persones prèviament inactives. L'ús d'Internet permet una transformació dels models clàssics de transmissió de la informació, que són lineals i jeràrquics, i millora els intercanvis interpersonals de caràcter horitzontal. Així, les hipòtesis que es plantegen corroborar són, en primer lloc, que l'ús d'Internet fomentarà una major probabilitat de prendre part en models de participació política extrarepresentatius (categoritzant l'impacte segons el perfil actitudinal) i que, en segon lloc, s'espera un procés de reforç per als individus definits com a crítics i un procés de mobilització per als ciutadans de perfil institucionalitzat; també es volen analitzar els efectes específics de l'ús d'Internet sobre el model de participació extrarepresentatiu.

Per testar aquestes hipòtesis, s'analitza el cas espanyol. Els índexs de participació a Espanya es troben entre els més baixos d'Europa, i la participació més comuna és l'electoral. Amb tot, els nivells de protesta han augmentat en els darrers 20 anys, especialment en activitats com les manifestacions, les vagues i la signatura de peticions. Com a conclusions, les anàlisis realitzades per testar l'impacte de l'ús d'Internet en la participació política mostren que els enfocaments que defensen l'existència d'un procés de mobilització són aplicables al cas espanyol pel que fa als modes de participació

representatius: fer servir Internet amb més freqüència augmenta la probabilitat de ser actiu en activitats de protesta i consum. D'altra banda, un ús més freqüent d'Internet provoca efectes sobre les accions de protesta i altres formes d'acció no representatives entre els ciutadans crítics, com a procés de reforç de la propensió preexistent a participar en models extrarepresentatius. També existeix un procés de mobilització per als individus de perfil institucionalitzat, que veuen incrementada la seva probabilitat d'esdevenir actius en aquests tipus d'activitats. Per tant, es conclou que les hipòtesis de reforç i mobilització queden verificades, i que aquestes no són excloents, sinó complementàries. En qualsevol cas, aquestes anàlisis no permeten concloure que l'ús d'Internet promogui la transformació de repertoris. Únicament s'ha observat una relació en el context espanyol en un moment donat del temps (l'any 2007). Caldria emprar sèries temporals o dades d'enquestes -tipus panel- per testar si el perfil institucionalitzat substitueix els seus repertoris d'acció o simplement complementa els seus hàbits participatius anteriors.

Dèiem al començament que l'aproximació al fenomen de la democràcia digital s'ha desenvolupat des del vessant acadèmic i també des d'una perspectiva més aplicada. Ara farem esment a aquesta segona dimensió. De fet, en els darrers anys hem pogut contemplar una multiplicitat d'experiències pràctiques del que podem anomenar e-democràcia, aplicades des de diferents àmbits (institucionals, administratius o des de la societat civil) i amb diferents finalitats (d'informació, comunicació, deliberació, etc). Una visió panòptica de molts d'aquests processos es pot trobar en el llibre de Josep Lluís Martí i Laia Beltran titulat [La participació democràtica digital al món. Informe 2006](#) (Martí, 2007). Aquest document es compon de dues parts: la primera, integrada per una descripció inicial del paper de les noves tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC) al servei de la participació ciutadana, afegint una taxonomia de nou categories i cinc indicadors d'avaluació d'experiències, i la segona, on es seleccionen dotze experiències d'arreu del món, especialment les implantades en l'àmbit local, per donar una visió ràpida i sintètica de les principals aportacions de la democràcia digital que s'estan experimentant arreu del món.

Segons els autors, estem vivint un procés de progressiva implantació de mecanismes participatius que fan possible la implicació directa de la ciutadania en un creixent nombre d'àmbits de decisió política. Els espais de participació democràtica tradicionals són pocs i no han aconseguit l'èxit previst i ningú posa en dubte la major legitimitat que incorpora la idea de democràcia participativa. A finals del segle XX la ciutadania en les nostres democràcies està més preparada per assumir algunes responsabilitats més grans en els processos de presa de decisions polítiques. A més, la democràcia participativa aporta un seguit d'avantatges: major legitimitat política, increment de l'interès ciutadà pels afers públics,

millora la percepció de la política, etc. A més, forma cívica i políticament la ciutadania, estimula l'autonomia dels ciutadans, recull punts de vista plurals i millora el valor de la dignitat i la igualtat bàsica de tots els ciutadans. La contribució de les TIC a l'ideal democràtic dependrà de la mesura en què facilitin una participació democràtica de qualitat. D'altra banda, la revolució política que les TIC han iniciat rau en el fet que, per primera vegada, la democràcia directa ja és tecnològicament possible. En aquest sentit, i seguint l'argumentari dels autors, l'objectiu seria generar espais de participació política en els quals la ciutadania pugui fer contribucions de qualitat. Ara bé, malgrat les TIC poden jugar un paper central en l'articulació de mecanismes de participació democràtica durant les properes dècades, aquesta no està exempta d'amenaques i obstacles. Així, alguns dels possibles perills de l'aplicació de les TIC són la possibilitat que incrementin la fractura digital i l'exclusió social, l'excessiva individualització de la política, l'excessiva informació i possibilitat de manipulació política o la disminució de la qualitat en la participació. Els autors també identifiquen un obstacle en l'aplicació potencial de les TIC al qual anomenen com "la *paradoxa de la innovació*". Així, el desig constant de canvi i innovació no permet que s'assagin suficientment els instruments tecnològics que més poden contribuir a la democràcia, ni identificar quina és la millor manera de dissenyar-los.

D'altra banda, també s'assenyalen nombrosos avantatges que es deriven de l'aplicació de les TIC en els sistemes polítics i de govern democràtics, així com en la participació ciutadana. En podem relacionar aquests: major i millor flux d'informació garantint més transparència i més coneixement; més eficiència en les relacions polítiques i els tràmits administratius; noves formes de comunicació i de participació; emergència de noves xarxes i comunitats lliures; més veu a la ciutadania.

El resultat de les experiències d'aplicació de les TIC per millorar o complementar els espais tradicionals de participació política han estat desiguals. Un dels principals obstacles ha estat la manca d'una resposta adequada per part de la ciutadania, fet que s'explica per una *insuficient cultura política democràtica*, sumat al desconeixement o rebuig que algunes persones poden sentir encara per les eines tecnològiques; és a dir, per una *insuficient cultura tecnològica*. Els autors realitzen un seguit de recomanacions per superar aquests obstacles. Per un costat, reivindiquen una formació civicopolítica per a la ciutadania, així com obrir nous espais de participació: la cultura participativa és una virtut que s'aprèn i es desplega a força de practicar-la. Per l'altre, la responsabilització dels poders públics en treballar per establir condicions d'èxit dels espais i els instruments de participació democràtica. És a dir, cal fer pedagogia política.

En relació amb l'anàlisi de les diferents experiències pràctiques d'utilització de les TIC al servei de la participació democràtica, l'informe parteix de l'anàlisi de les dades obtingudes de l'[Informe Global e-Government Readiness Report –From E-Government to E-Inclusion](#), de 2005, on s'analiza el paper de les TIC en l'àmbit de la participació democràtica digital. S'estableixen rànquings mitjançant la preparació d'un *índex global de disponibilitat (readiness) de l'e-Govern de les Nacions Unides*, el qual mesura la capacitat i la voluntat dels països de fer servir l'e-Govern per fomentar el desenvolupament basat en les TIC. En aquest sentit, l'índex es compon per l'índex de mesura de la web, l'índex de mesura de la infraestructura en telecomunicacions i l'índex de capital humà. Un altre indicador encara més interessant que utilitza l'informe és l'índex d'e-participació, el qual mesura la qualitat i la utilitat de la informació i els serveis proveïts, i indica la capacitat i la voluntat d'un Estat de promoure la deliberació i la participació ciutadanes.

En aquest context, s'extreuen dues conclusions fonamentals. En primer lloc, els països avançats des del punt de vista socioeconòmic compten amb índexs de disponibilitat d'e-Govern i d'e-participació més elevats, i estan millor preparats, per tant, per aplicar amb èxit les TIC als àmbits de participació democràtica. En segon lloc, Espanya està molt endarrerida en matèria de participació democràtica digital: per un costat, els índexs de disponibilitat de l'e-Govern la situen en el lloc número 39 del món, quan les seves condicions socioeconòmiques li permetrien estar, pel cap baix, en el número 21; per l'altre, la qualitat dels programes d'e-Govern disponibles és encara més baixa, situant-nos darrere de 80 països del món i per sota de la mitjana.

L'estudi inclou dades de l'informe [e-Espanya 2006. Informe actual sobre el desarrollo de la Sociedad de la Información en España](#), a partir de les quals es defineixen quatre models progressius de webs institucionals:

1. *Website*: informació general i relativa a alguns tràmits, sense la possibilitat de realitzar-los digitalment.
2. *Portal*: possibilitat de realitzar tràmits senzills i una participació mínima per part dels ciutadans.
3. *Finestra Única*: incorpora la unificació dels tràmits i de la informació, a part de la possibilitat de fer pagaments d'impostos i taxes en línia.
4. *e-Administració*: integració de les administracions i una gestió global de processos administratius i tràmits.

Segons l'estudi, l'Ajuntament de Barcelona es troba en el primer lloc del rànquing de desenvolupament dels portals web dels ajuntaments espanyols, gràcies a les puntuacions en l'àmbit de la informació, l'àmbit de navegació i disseny, i l'àmbit de serveis. En canvi, no obté una puntuació mitjana en l'àmbit de participació ciutadana, essent l'espai del portal que més caldria millorar per consolidar el primer lloc en el rànquing de desenvolupament digital. Així doncs, dins el panorama espanyol, tot i que la ciutat s'acosta més a les mitjanes europees i nord-americanes, encara pot millorar força en l'àmbit de l'e-participació.

En la part final de l'informe, els autors elaboren una classificació basada en una taxonomia de *nou categories*. Aquestes agrupen les experiències en funció del tipus de participació que faciliten o canalitzen, de si tenen caràcter vinculant o no, de l'aspecte que enriqueixen de la democràcia tradicional o, en un cas, de la tecnologia que utilitzen. L'única categoria de mecanismes de participació de presa de decisions mitjançant l'ús de les TIC és el *vot electrònic*. Les altres vuit categories fan referència a fases prèvies de la presa de decisions, algunes són experiències de debat i deliberació democràtiques i, per tant, de democràcia digital, i d'altres són, en canvi, experiències adreçades a enfortir o garantir les precondicions del sistema democràtic, com ara les de transparència o les relacionades amb l'administració electrònica.

Les nou categories de la taxonomia són:

1. *Informació pública en línia (transparència)*: possibilitat de consultar aquelles dades que assegurin una gestió transparent de l'àmbit públic.
2. *Serveis municipals en línia*: possibilitat que els ciutadans duguin a terme determinades gestions municipals per mitjà de la web.
3. *Informació electoral en línia*: proveir els ciutadans d'informació sobre l'actuació dels representants públics.
4. *Consultes i diàlegs en línia*: conèixer l'opinió de la població en relació a diferents qüestions, així com permetre la generació d'un debat entre ciutadans, o bé entre aquests i representants del Govern.
5. *e-demandes*: formulació de demandes als representants públics, que tenen l'obligació de respondre (caràcter vinculant).
6. *Personalització geogràfica*: posar en línia diferents propostes urbanístiques, per tal que els ciutadans puguin debatre i informar-se sobre les reformes que es volen implementar.

7. *Representacions virtuals / planificació municipal en línia*: còpies interactives d'un territori que permeten visualitzar i preveure les reaccions a decisions administratives hipotètiques, analitzant les implicacions i reaccions que poden tenir per a la ciutadania.
8. *Serveis televisius en línia*: recull les experiències destinades a reforçar la participació amb recursos audiovisuals.
9. *Vot electrònic*: permet participar en la presa d'una decisió de forma no presencial, oferint la possibilitat de votar amb recursos electrònics com Internet o telefonia mòbil.

Aquesta classificació, creuada amb una sèrie de cinc indicadors, permetria una comprensió encara més fina i profunda de la realitat de la participació democràtica digital al món. Aquests cinc indicadors són els següents:

- *Inclusivitat*: segment de la població que pot participar de l'experiència.
- *Abast*: criteri complex que dona informació sobre la concepció que tenen de l'experiència els seus creadors. Inclou dos subcriteris: *concepció de l'ús* i *l'accessibilitat*. El primer fa referència a la possibilitat que la tecnologia pugui ser utilitzada com una eina de comunicació global, destinada al conjunt dels seus usuaris, o com una xarxa d'interacció local, per a una comunitat limitada. El segon indica si les experiències necessiten de la presència física del ciutadà en el territori, o bé només necessiten de la connexió a Internet.
- *Mida del territori*: mida del territori on es pot implementar l'experiència. La mida variarà segons les necessitats i mecanismes de cada experiència.
- *Innovació*: mesura el grau d'originalitat i creativitat que introdueix una experiència des del punt de vista de la democràcia i la participació ciutadana.
- *Cost*: considerem el cost econòmic d'una experiència i no altres costos com ara l'humà, aportant així informació sobre el pressupost per posar-lo en relació amb el pressupost global amb què compta l'administració o la unitat governamental.

En el capítol de les conclusions, els autors de l'informe insisteixen en idees que es poden resumir en 10 punts: La participació democràtica de la ciutadania en els assumptes públics és un requisit fonamental per aprofundir en la legitimitat política. La democràcia participativa digital, l'aplicació de les TIC en l'àmbit polític, pretén aprofitar els avantatges que ofereix la tecnologia, però és sempre un instrument al servei de la participació democràtica ciutadana.

No tot tipus de participació democràtica digital contribueix a la legitimitat. Només ho fa aquella que garanteix un mínim de qualitat. La transparència pública és una condició necessària d'una democràcia participativa bona. La cultura participativa i la cultura política democràtica també són condicions necessàries de la democràcia participativa. El perill més important associat a la democràcia digital és el d'exclusió o fractura social. S'ha d'evitar caure en la paradoxa de la innovació. La responsabilitat dels poders públics a l'hora d'impulsar aquests mecanismes de democràcia digital no acaba en el moment de posar-los en marxa. El disseny, la configuració i el seguiment dels mecanismes de participació democràtica digital són sempre concrets i contextuals. La democràcia participativa digital té vocació global: l'experiència i l'aprenentatge és mutu i es desenvolupa cooperativament arreu del món. L'estat actual de globalització provoca que tots els intents de democràcia digital estiguin més o menys directament interrelacionats. Per tant, mai no es pot descuidar el que s'està fent en altres àmbits i altres zones del planeta.

Per concloure amb aquest apartat sobre el context del debat, dir que les dades més recents que hem pogut consultar sobre administració electrònica i e-democràcia mostren valors ambivalents. Si bé Espanya és un dels països de la UE amb uns indicadors de connexió a Internet i participació on-line més baixos, Catalunya destaca relativament vers altres comunitats autònomes de l'Estat espanyol. Ara bé, hi ha algunes dades que resulten preocupants. Anem a pams: L'[informe anual sobre el desenvolupament de la societat de la informació a Espanya](#) corresponent a l'any 2010 mostra com, amb dades de l'Eurostat de 2009, Espanya es troba a la cua d'Europa pel que fa al percentatge de llars amb accés a internet. En concret, ocupem la posició 22 d'un total de 28 països analitzats. L'informe inclou tres indicadors sobre ús dels ciutadans de l'administració electrònica. El primer mesura la relació d'individus que obtenen informació d'administracions públiques mitjançant internet sobre el conjunt d'usuaris d'internet. En aquest indicador Espanya ocupa l'onzena posició del rànquing. Per tant, pel que fa a l'accés a informació estaríem en una posició intermèdia, per sota dels països escandinaus, Dinamarca, Holanda, França, Àustria o Anglaterra. Ara bé, si observem els altres dos indicadors, que mesuren la relació entre els usuaris d'internet i els que, respectivament, descarreguen i lliuren formularis de webs d'administracions públiques, Espanya es troba en una posició molt més endarrerida. En el cas dels que descarreguen formularis, ocupem la dissetena posició i, pel que fa als que els lliuren, la dinovena posició. Aquestes dades ens mostren que, si més no en relació amb l'administració electrònica, encara tenim molt camí per recórrer.

L'informe també mostra el desenvolupament de les tecnologies de la informació i la comunicació a les diferents comunitats autònomes que conformen l'Estat espanyol.

Catalunya ocupa una posició prevalent en gairebé tots els indicadors analitzats. Per exemple, és la segona comunitat pel que fa a les llars amb accés a Internet (darrere de Madrid) i la primera si observem la presència d'ordinadors a les llars. Respecte a la mitjana espanyola, Catalunya només ocupa posicions relativament inferiors en quatre indicadors (d'un total de 27). Ara bé, aquests 4 indicadors tenen relació, precisament, amb l'e-administració. Aquest és un símptoma preocupant, ja que indica que Catalunya, tot i comptar amb més persones i llars amb accés a internet, no està desenvolupant uns serveis públics a l'alçada d'altres comunitats. Així, pel que fa a l'indicador que mesura el percentatge d'individus que han obtingut informació de pàgines web de l'Administració en els darrers 12 mesos, Catalunya ocupa la desena posició, d'un total de 17 Comunitats Autònomes. Si ens fixem en l'ús de l'e-administració que fan les Empreses, en els 4 indicadors analitzats (que van des de l'obtenció d'informació a la gestió electrònica completa, Catalunya ocupa posicions relatives entre la sisena i la desena, per sota del que seria raonable, comptant que Catalunya és una de les comunitats social i econòmicament més avançades de l'Estat. Un altre recent estudi, aquest cop centrat en l'[anàlisi de l'administració electrònica a Espanya](#) mostra, a més, que l'e-administració a Catalunya està creixent a un ritme inferior que a la resta de Comunitats Autònomes. Sobre un total de 26 indicadors, Catalunya ocupava la segona posició el 2007, però el 2008 ja havia reculat fins a la sisena.

2.2- El disseny del grup de debat ciutadà

Amb tots aquests elements com a referent, i per tal d'aprofundir en el debat sobre la relació entre les TIC i la qualitat democràtica, vam convocar un grup de debat amb persones que han destacat per la promoció d'iniciatives i experiències de democràcia electrònica. El nostre objectiu era poder arribar a tres tipus diferents de perfils: persones que han impulsat processos des d'administracions públiques, persones que ho han fet des de la societat civil i experts que hagin reflexionat sobre el fenomen de l'e-democràcia en un sentit ampli. Per a la selecció dels convocats vam realitzar una recerca bibliogràfica, amb l'objectiu d'identificar bones pràctiques, experiències innovadores i persones que hagin destacat en la reflexió o el desenvolupament de la democràcia electrònica. A partir d'aquesta primera anàlisi del camp vam establir una llista de 14 projectes concrets i 4 "experts", que van esdevenir la base de la convocatòria. Entre els projectes convocats hi havia iniciatives municipals com, per exemple, el projecte de consultes populars electròniques de Sant Bartomeu del Grau, el projecte d'elaboració del PAM de l'Ajuntament de Barcelona "I tu què faries?" o el projecte "Callús, poble digital" i hi havia iniciatives d'àmbits supramunicipals com ara el projecte "Consensus", impulsat pel Localret i la Fundació Jaume Bofill, el projecte "Parlament 2.0" del Parlament de Catalunya o el del portal "e-catalunya" de la Generalitat. Per la seva dimensió i caràcter innovador, vam convocar també la iniciativa "Volemdecidir.cat" impulsada per la Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya, en el marc de l'elaboració del nou Pla Nacional de Joventut. Pel que fa a les iniciatives sorgides des de la societat civil, ens va semblar oportú entrar en contacte amb projectes com el de "democraciaweb" impulsat per la Fundació Jaume Bofill, l'associació Cornellà Xarxa Ciutadana, impulsora del projecte "Cornella.net", el projecte "Nuestracausa.es" i el "Personal Democracy Forum", que compta amb una dimensió internacional. També ens vam posar en contacte amb un partit polític nascut per Internet i amb una agenda d'activitat centrada en l'e-democràcia anomenat "Democràcia Directa Digital". Finalment, es va convocar també a diversos experts en l'anàlisi de la participació electrònica, en les seves diferents vessants. Les persones seleccionades van ser Antoni Gutierrez-Rubí, consultor polític, David Casacubieta, professor de filosofia a la UAB, Marta Cantijoch, investigadora de l'IGOP-UAB i José Rodríguez, web-màster de la UGT. La relació de persones i projectes convocats no va ser exhaustiva, però sí que va complir amb uns criteris mínims de representativitat i diversitat, tant pel que fa als actors, com pel que fa a la relació amb els eventuals discursos que estimàvem que s'hi podrien recollir.

En la convocatòria s'especificava que l'objectiu general del seminari era poder debatre vers el paper que les tecnologies de la informació i la comunicació poden desenvolupar en la millora de la qualitat democràtica i recollir les seves opinions sobre els elements que hauria de recollir, reconèixer o impulsar el Llibre Verd de la qualitat democràtica a Catalunya. També s'indicava que intentaríem focalitzar el debat a l'entorn de tres grans àmbits: la divulgació d'informació entre els ciutadans, els processos de deliberació on-line i, finalment, la decisió directa mitjançant canals digitals.

La realització d'aquest grup de debat ciutadà es va convocar per al dia 19 d'abril a les 18 hores, a la seu de la Fundació Ferrer i Guàrdia, al carrer d'Avinyó número 44 de Barcelona.

Del conjunt de persones convidades, van assistir al grup de debat únicament sis persones. Algunes van excusar-se i d'altres, tot i confirmar l'assistència, finalment no van comparèixer el dia del seminari. Les persones que hi van participar són:

- Borja Rius, coordinador del projecte “Consensus” impulsat per Localret i la Fundació Jaume Bofill.
- Maria José Calvo, en substitució de Ramon Nicolau, de l'Ajuntament de Barcelona.
- Ramon Torrents, de la Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya.
- Ricard Espelt, regidor de Promoció econòmica i noves tecnologies de l'Ajuntament de Copons, vicepresident del Consorci de l'Alta Anoia i impulsor del projecte “nuestracausa.es”.
- Gemma Urgell, periodista, membre del “Personal Democracy Forum”.
- Antoni Guitierrez-Rubí, consultor polític i expert en e-democràcia.

El desenvolupament de la sessió de debat va ser molt interessant i participatiu. A continuació podeu llegir la síntesi del seu contingut.

2.3- El contingut del debat. Informe de síntesi

Per començar, el director de la Fundació Ferrer i Guàrdia, David Prujà, va donar la benvinguda als participants, agraint-los l'assistència, i va exposar breument els eixos de treball de la Fundació. També va introduir el procés de recerca sobre la qualitat democràtica. A continuació, Ana Belen Sánchez, de la Direcció General de Participació Ciutadana, va explicar el conjunt del procés de debat sobre la qualitat democràtica i va anunciar la idea d'elaborar conjuntament un Llibre Verd de la Qualitat Democràtica, seguint la tipologia utilitzada per la Unió Europea. També va recomanar una visita al “blog de la qualitat democràtica”, en el qual regularment es poden consultar els documents de síntesi dels diferents tallers i debats que s'ha organitzat.

La sessió de debat es va iniciar amb una breu presentació per part de cada un dels assistents. Tot seguit, la primera pregunta, va anar dirigida a identificar els principals obstacles que, segons els assistents, es troben associats a l'ús de les TIC per estimular i facilitar la participació ciutadana. Els moderadors vam optar per obrir el debat d'aquesta forma perquè pensàvem que aquest podia ser un camp en el qual es manifestés més diversitat i disparitat d'opinions, ja que teníem la sensació que hi hauria molt més consens si plantejàvem una llista de virtuts que si proposàvem fer una taxonomia de dificultats. De fet, en els textos que vam llegir per preparar el debat vam observar una certa actitud de fascinació envers les possibilitats que s'obrien mitjançant l'ús de la tecnologia i, tot i compartir molts dels arguments, tampoc ens semblava apropiat fer-ne una glosa acrítica, sense tenir en compte els possibles obstacles que se'n deriven.

Principals obstacles de l'ús de les TIC amb relació a la participació ciutadana

Els participants van assenyalar que cal diferenciar entre el desenvolupament tecnològic i l'ús que els ciutadans fem de la tecnologia. De fet, de possibilitats i solucions tecnològiques, n'hi ha múltiples i diverses, però la clau està en la disposició dels ciutadans a utilitzar-les. Es tractaria, per tant, de destacar els elements estrictament culturals:

“Jo crec que límits de la tecnologia, tal com estem avançant actualment, n'hi ha molt pocs. Tots els problemes que veig en el tema de la participació, els veig més enllà de la tecnologia. Els veig en les persones que hi ha al darrere i en les estratègies que tenen les organitzacions en concret. Jo crec que és un tema més cultural i de gestió pública que no pas un tema tecnològic perquè solucions tecnològiques hi ha moltes,

de molts tipus diferents i jo crec que és més important el que hi ha fora d'això i com s'implementa que no pas la tecnologia en ella mateixa (...) Crec que hi ha un problema més cultural, d'aprendre a participar. Potser s'hauria de treballar des de petits o des d'altres àmbits diferents al tecnològic.”

Compartim plenament aquesta necessitat de plantejar el debat sobre la conveniència d'establir espais i canals d'aprenentatge de la participació. Aquest és, de fet, un element clau. Ara bé, probablement ens semblaria ingenu defensar la idea que la tecnologia és quelcom neutral i que tot depèn de la forma com s'utilitzi. Aquest debat es remunta a la famosa tesi de Marshall McLuhan, “el mitjà és el missatge”, elaborada a finals dels anys seixanta. Per tant, els mecanismes i espais a la nostra disposició modifiquen o condicionen les nostres formes de comunicar-nos i de participar en els afers col·lectius. Per exemple, la possibilitat que incorpora la nova llei d'Iniciativa Legislativa Popular (ILP) per tal de poder recollir signatures de forma remota (mitjançant el DNI digital) modificarà de forma substancial el mateix procés d'ILP, situant-nos en un nou escenari.

Un altre dels límits que s'apunta en el debat és el del perill d'incrementar l'esclletxa digital, entesa com un mecanisme que pot situar l'accés i ús de les TIC com un nou eix de discriminació social. Aquesta esclletxa té diverses dimensions, totes elles entrelaçades. Una és la que es deriva del contrast generacional, ja que els joves s'han socialitzat envoltats d'aquestes tecnologies, mentre que els seus pares han hagut d'aprendre a utilitzar-les, cosa que els ha comportat un procés d'adaptació que no totes les persones han volgut fer. Una altra és el fet que l'accés a les TIC no es produeix de forma igualitària, ja que les desigualtats socials es reproduïxen en la vessant comunicacional. L'anomenada “fractura digital” seria, en aquest cas, una expressió de la fractura social, ja sigui pel que fa a les facilitats en l'accés a les TIC, com en les habilitats que es requereix per al seu ús. Es podria produir, per tant, un cert “efecte mateo”, que faci que les persones que tinguin més recursos i més capital social amplifiquin la seva capacitat d'interconnexió i influència mitjançant la xarxa. Això es posa de manifest, per exemple, quan veiem que les persones que utilitzen amb més freqüència els canals de participació ciutadana convencionals són també els que destaquen en l'ús de les TIC amb finalitats polítiques. En el fons, sembla que estem, novament, davant de la importància dels valors que les persones posen en pràctica. Quan les persones tenen les actituds i els valors per a incidir en l'espai públic ho fan utilitzant diversitat de canals, tant presencialment com virtualment. Aquests arguments van ser posats sobre la taula per part dels participants en el grup de debat:

“Un altre límit és l'esclatxa digital, l'accés a les noves tecnologies per part de la població. I també el fet de participar activament, no només amb temes més polítics o democràtics, sinó a Internet, d'escriure comentaris, de moure't a la xarxa, et requereix certes habilitats i no tothom les té o demana cert temps per poder-hi entrar.”

De fet, quan es parla d'habilitats, es posa també de manifest que és necessari que els polítics tinguin capacitat d'incorporar de forma quotidiana l'ús de les TIC a la seva activitat política:

“Alguns polítics no saben utilitzar les eines 2.0 o utilitzen la tecnologia d'una manera que no generen confiança.”

Aquesta qüestió de la confiança ens porta a destacar un altre dels límits de l'ús de les TIC per vehicular la participació ciutadana, que és el tema de les condicions de seguretat. Encara hi ha certa opinió social que posa dubtes sobre la capacitat de les TIC d'assegurar la confidencialitat i seguretat de les comunicacions i que sospita d'una major facilitat per manipular dades o provocar fraus telemàtics. Aquesta actitud escèptica es posa de manifest, molt sovint, quan es plantegen sistemes de vot electrònic, ja sigui de forma remota o presencial. En el debat, un dels participants es manifestava de la següent forma:

“Aquí hem estat parlant de les ILP i les signatures electròniques i a mi em ve al cap una discussió quan parlàvem amb els informàtics del Departament sobre les condicions de seguretat. En aquest moment que ens trobem en un procés de canvi de les noves tecnologies, participar i opinar t'ha de donar molta seguretat, has de saber amb qui parles, qui gestiona les teves dades, la teva opinió.”

En aquest mateix sentit, altres veus alerten de la necessitat de donar als ciutadans un retorn explícit del que es fa amb les seves opinions i manifestacions, per tal de generar transparència en els processos i confiança en els ciutadans que hi participen. El tema de la confiança i del retorn és clau per tal d'evitar la frustració i la desafecció dels ciutadans envers aquests tipus de processos. Es tracta de poder visibilitzar la utilitat dels processos i de les aportacions que se'n fan, aportant valor i demostrant que la participació dels ciutadans en millora els resultats. Per tant, més que l'existència de l'eina tecnològica, l'important seria posar l'accent en l'ús que se'n fa:

“Jo crec que aquí l'important és com es fa servir aquesta eina i per a què i com (...). Primer de tot, jo penso que en aquests temes de desafecció encara hi ha un element

de falta de credibilitat de les administracions públiques de com faran servir la meua opinió. Si de debò allò que d'alguna manera em pregunten i jo d'alguna manera ho poso, si després no es veuen resultats, normalment aquesta desafecció, independentment que les tècniques que facin servir siguin estupendes, creixerà.(...) A mi em preocupa molt més tots els aspectes de contingut i de quina informació es transmet i de com es transmet aquesta informació i quina claredat de la informació arriba al ciutadà, perquè després l'eina penso que pot ser bona o dolenta. Depèn molt de l'objectiu que es pretén amb ella.”

Les estratègies de promoció de la participació ciutadana mitjançant les TIC

En aquest punt es va iniciar un interessant debat sobre les estratègies que s'haurien de promoure per facilitar la participació ciutadana i, particularment, sobre quin hauria de ser el paper de les administracions públiques en tot el procés. Una part dels assistents defensaven la idea que, si ens referim a la utilització de les TIC per vertebrar l'espai públic, la societat va molt per endavant de les administracions, les quals mostren una més gran resistència al canvi i es mostren receloses de la cessió d'informació (i, per tant, poder) als ciutadans. Els defensors d'aquesta idea afirmen, també, que el paradigma segons el qual les administracions consulten als ciutadans està obsolet, ja que aquests s'organitzen de forma autònoma i només requereixen a les administracions per tal de poder obtenir informació i dades. El que caldria, per tant, seria assegurar la transparència informativa i facilitar que els ciutadans s'auto-organitzin. Aquest debat va sorgir a partir de la crítica al paper desenvolupat pel programa “Consensus”, que facilita als ajuntaments eines i assessorament per promoure la participació ciutadana mitjançant les TIC. Un dels participants ho expressa d'aquesta forma:

“Jo crec que els projectes més corporatius no deixen de ser una via que va buscar l'administració per resoldre un buit que hi havia, que és crear espais de participació on no hi eren. En els últims anys això ha canviat perquè ja hi ha hagut iniciatives ciutadanes, o iniciatives d'empreses, que han generat espais de participació en els quals la gent no només desenvolupava un espai de participació sinó que generava el seu perfil digital. Aquí a darrera hi ha un ciutadà que té un perfil digital, que té un espai de participació a la xarxa. Llavors, socialitzar al ciutadà amb eines de participació alienes a les que ell utilitza per relacionar-se per la xarxa, resulta molt més complex que no pas fer-ho amb eines que ell ja utilitza: No creïs espais nous

per a què els ciutadans vinguin a participar, ves tu allà on ells són i anima'ls a participar.”

La recomanació, per tant, seria deixar d'obrir espais institucionals a la participació ciutadana i passar a incorporar les eines i els espais que els ciutadans ja utilitzen. Aquesta estratègia es basa en el reconeixement que les administracions públiques no podran liderar el canvi tecnològic, ja que la societat canvia molt ràpidament i sovint el nivell d'obsolescència de les iniciatives institucionals és molt elevat. En el fons, el que es reclama és un canvi en la cultura administrativa, deixant de posar a les institucions al centre d'atenció, per posar-hi als ciutadans.

“A l'administració li serà impossible respondre a nivell d'eines al que s'està movent en el mercat global. Llavors, jo crec que és millor fer aliances amb espais de desenvolupament i utilitzar-los en benefici propi. Clar, això vol dir perdre el control. Que és la gran por que ha d'aprendre a perdre. O sigui, l'administració amb això que dèiem que hi ha àmbits de representació que no acaben de respondre a la voluntat dels ciutadans (...) el que genera és més desafecció, menys confiança en les administracions, per tant genera espais de participació ciutadana paral·lels, formes d'organitzar-se paral·leles a les que serien les oficials. I això és un fenomen molt interessant, de gent que és capaç ja d'organitzar-se de forma diferent. Per tant, jo crec que l'administració aquí veu que tampoc té la legitimitat exclusiva per dir: 'mira, aquestes són les nostres eines de participació i heu de participar amb això'. Això, ho posaria en dubte.”

Un altre dels participants concorda amb aquesta perspectiva, assegurant que el model de participació ciutadana impulsat per les administracions públiques ha d'evolucionar. Sota el seu criteri, la recerca de legitimitat a partir de la creació de processos participatius, en els quals els ciutadans eren consultats per a decisions puntuals deixa de tenir el seu sentit original en la societat digital. Cal, doncs, avançar en la direcció d'evitar els paternalismes i donar més protagonisme als ciutadans.

“Crec que el que s'entén com a cultura dels processos de participació que hem conegut fins ara està tocada, molt tocada. Allò que vàrem començar a fer fa uns quants anys sobre la legitimitat democràtica de decisions de les institucions i una certa resposta al tema de la demanda cívica del desig de participació que va produir processos de participació, plataformes, eines de participació, fins i tot estructures de participació, normes jurídiques, etc., diguem-ne una sèrie de drets de nova

generació..., aquest model sembla que no acaba d'anar així en la societat digital. Per a mi és un model que està pensat en la idea que l'administració ha de fer una cosa i demana opinió o decisió sobre parts de la seva feina, de procés a procés electoral. Crec que és un procés que té una certa lògica que té a veure amb reforçar les decisions que prenen les administracions públiques de tots els nivells, amb aquest complement de legitimitat democràtica. (...) Aquest model, amb aquestes lògiques i amb aquestes posicions, jo penso que està essent superat.”

Aquesta revolució silenciosa que s'està produint mitjançant internet en la configuració de l'espai públic i les formes d'organització col·lectiva, que es dona de forma paral·lela als esforços d'obrir espais de participació institucionals, pot experimentar un creixement considerable a partir de l'increment de la transparència informativa de les administracions i serveis públics. Això és el que alguns dels assistents al grup anomenen com a “opendata”, assegurant que una normativa europea obligarà les administracions públiques a obrir les seves bases de dades (sempre que no vulnerin els drets a la privacitat individual). Això provocarà un canvi substancial, ja que l'administració deixarà de tenir el “monopoli” sobre les formes com els ciutadans participin en l'espai públic i deixarà de tenir el control de l'agenda de temes vinculats a la participació ciutadana. De fet, els ciutadans podran organitzar-se al marge de les institucions públiques, administrant la seva pròpia autonomia per decidir de quina forma interactua amb elles. Continuant amb la cita anterior:

“Per què crec que s'ha de superar? S'ha de superar per una cosa que potser no surt mai en els papers i és el fenomen imparable de l'opendata; les administracions estaran obligades per llei a deixar tota la seva informació de caràcter públic a disposició dels ciutadans. Aquests fenòmens transformaran totalment la lògica de qui controla el procés de participació. Els ciutadans disposarem de tanta informació, entre cometes, que podrem participar sense les administracions, i podrem generar processos de participació al costat d'elles, al marge d'elles, o contra elles. I podrem fer un procés de participació que crearà nous recursos, noves dinàmiques. Això serà imparable i canviarà tota aquesta lògica que hem viscut fins ara. Jo crec que això és bestial. Jo crec que la gent comença a intuir que per a participar del fet públic no cal ni és imprescindible la participació en l'administració pública ni en les institucions públiques. Que hi ha un espai públic que es conforma en el perímetre de les administracions, i que utilitzarà informació lliure disponible que la podem utilitzar, serà la llavor de la nova participació conquerida, tal com ho veig.”

En aquest sentit, es posen exemples com les webs www.renfe.info, www.losojosdelaciudad.com o el recent concurs per obrir serveis a partir d'informació pública www.abredatos.es. En tots els casos, els ciutadans utilitzen informació pública per generar serveis amb un valor afegit, comptant en moltes ocasions amb la col·laboració dels propis usuaris, que donen contingut de forma col·lectiva al servei. Aquest tarannà entronca amb una altra de les dimensions claus que apareixen sempre que es parla de l'e-democràcia i a la que ens hem referit en la introducció: la manera com el repertori d'acció política es modifica en el context de la post-modernitat. Sobre aquest tema podríem parlar molta estona, però no és ara el moment més adequat per fer-ho. Simplement, comentar que tot sembla indicar que s'està produint un canvi de valors que accentuen la dimensió individual de les persones, alhora que desdibuixen els conceptes clàssics de "comunitat política" i "cohesió social", en un context marcat per l'increment del "factor risc" i on es redueix la força de les institucions tradicionals (el que Bauman ha batejat com a "societat líquida"). Sembla que el projecte emancipador que es troba en l'arrel de la modernitat es dilueix, de la mateixa manera que veiem que les formes tradicionals de participació social (en les quals es podia trobar un alt component ideològic, de compromís estable i militant) donen pas a formes més individualitzades, esporàdiques i desestructurades de participació, les quals s'han reforçat mitjançant la utilització d'Internet, un mitjà que s'adapta molt bé als requisits d'individualitat, esporadicitat i desestructuració. A tot això s'afegeix que la iniciativa de la participació ja no necessàriament recau en les administracions públiques i que, de fet, tots aquests processos hauran de canviar substancialment la forma com s'entén i es practica l'activitat política. En aquest sentit, un dels participants al seminari afirmava que la tecnologia modificarà la forma com es desenvolupen els processos bàsics que conformen la democràcia representativa, modificarà l'acció política i també les formes d'exercir la participació:

"Crec que la tecnologia modificarà de manera brutal tots els processos d'eleccions, consulta, referèndum; tots els processos representatius i decisoris, espais de millora d'aquests processos de representació i d'elecció i consulta. La tecnologia també modificarà l'acció política, la manera de fer política en les nostres societats i els processos legislatius. Aquests tres canvis transformaran de manera molt substantiva la relació entre participació i tecnologia, públic i polític."

Per tant, aquest participant alerta de la necessitat d'adaptació de les institucions polítiques i les administracions públiques a aquesta nova realitat. I proposa fer-ho, no des del temor de perdre capacitat d'administrar poder o des de la desconfiança envers els ciutadans, sinó des de la generositat i la confiança, entenent que aquest nou paradigma, ben gestionat, pot millorar la qualitat de la democràcia. Creu que el model en què l'administració consulta als

ciutadans i obté a canvi més legitimitat en les seves decisions, a la vegada que satisfà l'imperatiu ètic d'obrir espais a la participació ciutadana, ha quedat obsolet. Es considera un optimista i aposta per la capacitat revitalitzadora de la tecnologia i la cultura digital.

“Si les administracions continuen en el sender dels processos de reforma de les estructures i no s’adonen d’aquest espai que jo crec que serà molt més viu, que estarà en la perifèria de les administracions que seran penetrades per l’opendata, no podran governar sense aquest espai. Jo crec que els processos de participació tal com els coneixem ara tendiran a quedar poc dinàmics, no dic que moriran, perquè la participació real serà a un altre lloc, al marge de les administracions públiques i processos no tutelats. (...) Jo faig un discurs molt i molt optimista respecte la capacitat revitalitzadora de la tecnologia i de la cultura digital sobre l’espai públic, siguin quins siguin els mecanismes de representació, siguin quins siguin els límits que tenim, sigui quin sigui l’ús negatiu de la tecnologia que apuntaves abans. Siguin quins sigui el pes excessiu de determinats lobbys o representants, líders o persones de referència en l’espai digital el que és evident és que la cultura digital és una alenada d’aire fresc a l’espai democràtic inqüestionable. Jo crec que ens transformarà, transformarà la nostra societat. En 18 mesos o 20 mesos multiplicarem per dos tot el coneixement disponible a la xarxa. La Unió Europea està a punt de regular l’Opendata d’una manera que ‘no voy a tener que pedir permiso a nadie’. Sobre aquests espais d’informació digital hi haurà espais de participació molt dinàmics en els quals la propietat i el control dels processos ja no seran com abans.”

I continua:

“El volum d’informació serà tan brutal, tan accessible, tan disponible, tan fresca, tan dinàmica, que el millor que poden fer les administracions és liderar-ho; liderar-ho si volen continuar oferint serveis públics. Liderar-ho i posar condicions, per exemple determinats límits en la mercantilització d’informació pública. La societat no esperarà a participar en un moment determinat i en un determinat procés. Estic segur que si tornéssiu a fer el PAM, segurament des de la lògica que tenim una cosa i us preguntem què n’opineu,... aquesta lògica jo crec que està morta. Això no funcionarà, això s’ha acabat, això està esgotat. Ha cobert una etapa fantàstica però per reforçar la seva legitimitat i com una certa resposta ètica i estètica a la necessitat de demanar opinió, tot això s’ha acabat.”

“Estem en un moment en què ni les administracions podran governar com han governat fins ara ni els ciutadans es comportaran i tindran una relació com la que han tingut fins ara. Aquesta liberalització de les posicions farà que els processos de participació siguin absolutament diferents. Veig molta més energia vital fora dels processos enquadrats, que dins dels processos enquadrats. I aquesta energia vital, si es dinamitza, si es potencia, construeix espai públic; i que això fa més espai públic és la meva conclusió.”

Aquest plantejament, no obstant això, va generar alguns dubtes entre la resta dels assistents al grup de debat. Es preguntaven, per exemple, si l'excés d'informació no podria tenir un efecte paralitzant o diluïdor de la iniciativa ciutadana i si aquest perfil de persones “ciber-activistes” arribaria a ser majoritari o es restringiria a un reduït grup de persones, amb alts coneixements informàtics. També els preocupava el rol que haurien de desenvolupar les administracions en aquest context. De fet, aquest conjunt d'opinions forma part dels que defensaven “l'altra part” del debat sobre les estratègies que havien de desenvolupar les administracions públiques per promoure la participació ciutadana. Llavors, si fins ara hem vist les opinions dels que defensen que cal superar la fase dels “processos participatius liderats per l'administració” i donar eines (informació) als ciutadans per tal que s'autoorganitzin, hi havia un altre sector dels assistents al taller que mantenien l'opinió que encara hi ha molt marge d'actuació per part de les institucions públiques i que el paradigma dels “processos participatius” continuaria sent rellevant. Un dels arguments que es posa sobre la taula és la consolidació d'estructures de participació ciutadana a molts municipis catalans, que és indicador d'un canvi en la cultura administrativa, que ha assumit la importància d'obrir nous espais i canals de participació als ciutadans en l'àmbit de la gestió municipal. Un altre argument fa referència a la importància d'entendre aquests espais, no només pel seu caràcter instrumental (ajudar a prendre decisions), sinó pel seu valor procedimental, és a dir, com a escoles de participació ciutadana. Aquesta doble dimensió es troba en molts dels discursos sobre el paper de les administracions públiques en el foment de la participació però, en aquest cas, s'hi afegeix un altre element, que és la capacitació dels ciutadans per utilitzar eines informàtiques per informar-se, debatre o decidir. Ara bé, sembla que l'èxit d'aquest tipus de processos s'ha de relativitzar, ja que sovint cauen en una certa endogàmia (participen sempre les mateixes persones), malgrat també s'ha de reconèixer que en el tema de la participació, que és un sector molt artesanal, qualsevol petit pas ja és un gran avenç:

“Des que va sorgir Internet ja va sortir tot el tema de si podia canviar la democràcia tal com la coneixíem, i si suposaria un repte o no, i amb el 2.0 això encara s'ha posat

més en evidència. I per altra banda, cada cop hi ha més ajuntaments que tenen tècnic o regidor de participació, cada cop s'estan fent més experiències, fins i tot a nivell institucional, s'està parlant de fer una llei en aquest sentit, el que passa és que l'èxit d'aquest tipus d'experiències és molt relatiu, tant a nivell presencial com, jo crec que encara pitjor, a nivell tecnològic. Si la participació és complicada, és molt artesanal, jo crec que en alguns casos sempre hi ha els mateixos que participen i els mateixos que no participen, jo crec que és un tema que és important i clau per millorar la nostra democràcia, això està clar, però l'èxit dins d'aquest sector, qualsevol cosa petita és el gran avenç.”

Dins d'aquests factors d'èxit s'esmenta el de la proximitat, un element que aporta un gran potencial a les intervencions o processos realitzats a nivell municipal. Aquest element entronca amb una altra idea que sovint apareix en els discursos sobre e-democràcia, que és el tema de la definició de la comunitat política. Les persones participen d'aquells espais o àmbits que consideren com a propis, amb els quals s'identifiquen i en els quals poden exercir els seus drets de ciutadania. Les persones podem votar en les eleccions generals perquè entenem que la nostra comunitat política és l'Estat espanyol, una institució que reconeix els nostres drets i a la qual devem les nostres responsabilitats públiques. La identificació dels ciutadans amb un col·lectiu sovint s'incrementa en la mesura que el col·lectiu es fa més proper. Això provoca que l'àmbit municipal sigui reconegut com aquell amb més capacitat per vehicular la participació dels ciutadans. En canvi, la comunitat política en el ciberespai té límits molt més difusos o que, si més no, no atribueixen molta importància al factor territorial. Els “territoris” a Internet es construeixen al voltant d'altres variables i les persones s'identifiquen amb elements molt diversos. Aquest fet podria comportar un nou canvi en les formes de participació, ja que si bé a nivell telemàtic es poden construir espais que tinguin com a referència àmbits territorials (per exemple, els ciutadans de Sabadell), també es poden trobar espais que agrupen les persones segons interessos, problemàtiques o identitats (per exemple, els usuaris de la RENFE, els afectats pel tancament d'una empresa o els seguidors d'un club esportiu). Aquí trobem un dels elements que fa que la democràcia electrònica transcendeixi els límits dels processos participatius convencionals, tot i que aquesta reflexió ens portaria a obrir un tema que no va ser tractat durant la discussió. En relació amb la qüestió de la proximitat, un dels assistents als debat, s'expressava d'aquesta manera:

“Jo crec que mentre més polítiques de proximitat hi hagi en la gestió pública, evidentment el nivell de participació de la població estic convençuda que ha de ser més gran, perquè moltes vegades el problema de la participació és la distància entre

el fet públic i el privat, el que és l'administració i la vida quotidiana de les persones. En el moment que aquests dos elements conflueixin en l'àmbit de vida quotidiana i de barri, per dir-ho d'alguna manera, però de proximitat, és molt més fàcil que el nivell de participació sigui major i més creïble, i que llavors es puguin anar trobant eines, tant clàssiques com noves que puguin servir.”

Hi ha altres arguments en el debat que es van posar sobre la taula. Per exemple, es va afirmar que l'existència de més informació política disponible per als ciutadans no comporta necessàriament que aquests la vulguin utilitzar o que s'incrementi significativament l'interès ciutadà per la política. Per il·lustrar aquesta idea es va fer referència a l'existència de biblioteques:

“Que l'accés a la informació porti al fet que la gent tingui més interès per la política ho dubto molt perquè, per exemple, Barcelona té biblioteques públiques per a tothom, per llegir qualsevol llibre, estan sempre a la teva disposició i l'ús de les biblioteques públiques m'agradaria saber quin és.” Aquest argument, però, va ser contrarestat per un dels altres membres de la taula de debat, que posava de relleu l'increment de l'ús de les biblioteques de Barcelona: *“És el que més ha crescut, 23 milions de documents cedits l'últim any a les biblioteques de Barcelona: 23 milions, llibres, pel·lícules, vídeos, còmics. Estem parlant d'un volum bestial.”*

D'altra banda, també es va comentar que el fet que els ciutadans puguin i vulguin auto-organitzar-se utilitzant internet per vehicular els seus interessos i inquietuds de participació cívica i política no resol el problema de les administracions d'incorporar la participació ciutadana a la seva gestió quotidiana. El fet que hi hagi molta participació no institucional no soluciona el problema de les institucions. Per resoldre aquest dilema s'insisteix en la necessitat de modificar les formes d'entendre la participació i de relacionar-se amb els ciutadans.

“Evidentment les administracions d'alguna manera han de canviar, si no hi ha aquest canvi, s'entrarà en un procés de bifurcació.”

“Hem d'entendre que ja no podem governar ni gestionar el fet públic sense un diàleg permanent. Pot ser molt important els temes d'escolta activa; no estàs assolint un procés de participació però és cultura de la participació”.

Per aconseguir aquest canvi, és necessari que les administracions deixin de percebre la participació autònoma dels ciutadans com una amenaça, com un potencial contra-poder. Cal

sumar voluntats i esforços, sota la base del respecte mutu, acceptant la crítica constructiva i entenent que els ciutadans no necessàriament s'han d'adaptar als desitjos de les administracions públiques. Cal, doncs, entendre l'espai públic en la seva dimensió més àmplia, com a espai compartit per tots els ciutadans i no exclusivament com allò que és administrat per les institucions públiques. Sobre la primera idea, i arran de l'exemple de *rodalies.info*, alguns dels participants s'expressaven així:

“La Generalitat de Catalunya munta la seva web de rodalies, evolucionant, dient que informa millor dels horaris; i una sèrie de joves, tres o quatre joves, detecten que poden fer una plataforma de forma molt senzilla i que amb la participació ciutadana, posant una sèrie de tacs al Twitter, poden informar els ciutadans en directe de quin és l'estat de les vies de rodalies. Aquest és un projecte que s'ha fet en 48 hores. Demostra que la capacitat creativa de la gent és molt més fàcil que no pas la de la pròpia administració, perquè aquí no pot arribar-hi l'administració.”

“Això ho han creat ciutadans, per tant per part de gencat o per part de la web de rodalies, seria veure això que han fet aquests ciutadans com un enriquiment propi en el seu dia a dia i en la feina que ells estan fent diàriament, i no veure-ho com una amenaça i, per què no, sumar-ho.”

Arran d'aquesta conversa, un dels participants comenta que l'administració haurà d'aprendre a conviure amb les iniciatives ciutadanes, particularment a internet. Assumir que ha perdut el monopoli sobre l'administració de la participació ciutadana i col·laborar amb iniciatives extra-institucionals, establint canals de relació i cooperació amb les diferents iniciatives, sumant blogs, tenint presència a les xarxes socials, etc.

“L'administració ha de canviar el xip. El programa “Consensus” pot ser una unitat per centralitzar la participació d'un municipi i després la tecnologia pot agregar coses de fora, els blogs d'aquests, els grups de facebook, que s'actualitzi automàticament, etc. L'administració ha de començar a entendre que també ella ha d'actuar com un agent més dintre de totes aquestes xarxes. Una cosa és que la seva participació porti a uns resultats que tinguin interès i siguin vinculants, perquè a vegades dintre d'aquestes xarxes hi ha converses que algunes són interessants i surten coses i altres que no serveixen per a res. L'administració ha de jugar els dos papers: com a institució, oferint un canal institucional i també esdevenint un agent més i participar en aquestes xarxes, que és el que jo crec que els falta. El que passa és que molts

tècnics de participació tenen una visió molt sociològica o metodològica de participació i els falta una mica el component tecnològic.”

Aquesta manca de formació, tanmateix, no hauria de ser l'element més preocupant. Un dels assistents afirmava que el problema és saber cap a on anem, quins han de ser els models de futur, de quina forma s'establiran les relacions entre els ciutadans i l'administració i quin serà el paper de les eines tecnològiques en tot plegat. Sembla que en el mig termini l'administració haurà de canviar el seu rol i adaptar-se a aquests nous canvis; ara be, serà capaç de mantenir el lideratge social? En aquest camí, doncs, sabem des d'on sortim però, algú serà capaç d'elaborar un full de ruta? Serem capaços d'estipular a on volem arribar?

“Jo crec que no poden anar separades ni la societat per un costat ni les administracions públiques per un altre... mentre que existeixi una administració perquè clar, també podem dir, 'no cal, no cal cap administració: ara podem anar a un altre tipus de societat, amb un altre tipus d'organització i amb un altre tipus d'estructura de poder i d'estructura de conflicte d'interessos', però de moment aquest mig termini en el qual som sí que hem de saber una miqueta com es poden anar coordinant aquests elements, que jo penso que són súper interessants, de la capacitat d'utilitzar tota aquesta informació per fer-la servir, que mai se sap si és majoritària o no i com les administracions, d'alguna manera, no només la utilitzen sinó que la sumen, diguéssim, a la seva actuació. I aquest és un pas intermig que penso que no el tenim... no sabem cap a on anar... perquè si mires a llarg termini, segurament la transformació serà molt bèstia (...). Tot aquest tema és el que s'ha de posar sobre la taula, no només a nivell tècnic sinó a nivell polític.”

Arribats a aquest punt, els participants del seminari insistien en la idea que les noves tecnologies modificaran substancialment els repertoris d'acció ciutadana, que això requereix un canvi en el tarannà de les administracions públiques i, particularment, els exigirà cedir poder als ciutadans o, si més no, modificarà les estratègies de l'exercici del poder:

“On estem veient molts canvis, molt visuals, de l'impacte de la tecnologia en l'acció pública, és a la consulta, al referèndum, a les eleccions, en tots els temes que tenen que veure en els processos parlamentaris i en l'acció política. Aquí la tecnologia està provocant un 'pataplà'. Només això, ja deixa molt residual, diguem-ne, les lògiques de processos de participació convencionals basats en aquesta lògica, la supera amb una inèrcia i amb una creativitat i una energia molt bèstia. Si a això li sumes l'impacte que tindrà l'opendata, que farà repensar els models de relació entre l'administració i

els ciutadans, i tots el processos de relació, inclòs el de participació, jo crec que animaren un escenari en el qual els canvis seran molt, molt importants.”

“Les administracions públiques no ha de tenir por a la participació.”

“Aquí está la madre del cordero: és qüestió de poder, qui té el poder no vol perdre el control, no deixa obert el camí”.

Aquest poder s'ha de democratitzar, amb totes les garanties de control i transparència, per tal que els ciutadans puguin assumir un nou protagonisme en la gestió de l'espai públic. Els ciutadans ja no admetran un ús despòtic i unidireccional del poder, ja que aquestes pràctiques, a més de ser criticades i rebutjades, poden generar espais de resistència ciutadana que poden arribar a exercir molta influència.

“La capacitat organitzativa de la societat també ha canviat; per tant, la capacitat de mobilitzar-se és molt gran. Generar un lobby fort davant de l'administració és molt més senzill.”

“Hi havia un caràcter de submissió vers l'administració que s'ha superat: ara la societat és molt més descarada.”

Elements de qualitat en els processos de participació digital

Tot i que la part central del debat va versar sobre les estratègies de promoció de la participació mitjançant les TIC, cosa que ens va conduir a les reflexions que tot just esmentàvem, també es van apuntar algunes de les claus que eventualment millorarien els processos participatius que s'han vingut desenvolupant fins a l'actualitat. En aquest sentit, molts dels elements que es van posar sobre la taula no són singularment diferents als que es podrien aplicar al conjunt de processos participatius, amb la diferència del factor tecnològic. Així, un dels primers elements, que també esmentàvem abans, és la necessitat de proporcionar capacitació als ciutadans per a l'ús de les TIC, especialment a les persones amb menys oportunitat d'accés a aquests mitjans. Després, també es va comentar la importància de donar una bona informació sobre els processos (objectius, metodologia, etc.), oferir als ciutadans que hi participin un bon retorn, una explicació de com s'han incorporat els debats o les diferents sensibilitats o argumentacions al “producte final”, i establir mecanismes d'avaluació del procés.

“L’ Administració també ha de ser molt conscient que tot allò que obre ha de ser capaç de tancar-ho.”

“Aquí l’important és la devolució, que la gent pugui conèixer que també aquest esforç s’està fent: explicar el grau de compliment d’aquest programa a la gent que hi ha participat.”

Propostes de millora

De tot el discurs anterior es poden extreure diverses propostes de millora. En un sentit ampli, es va reclamar un canvi en la cultura participativa de les administracions públiques, sota l'argument que cal democratitzar el poder, obrir l'accés als ciutadans de la informació i establir estratègies i sinèrgies entre administracions i cyber-activistes. Per aconseguir-ho l'administració ha de superar el paradigma clàssic de consulta als ciutadans i ha de ser capaç de compartir el lideratge amb el conjunt de la societat civil. En el debat, es va reclamar a la Direcció General de Participació Ciutadana que fos capdavantera en aquests canvis i que vetllés per tal que el conjunt del govern transités cap a aquest nou model, obrint les seves bases de dades als ciutadans:

“La Direcció General de Participació Ciutadana ha d’informar o vetllar perquè les altres direccions generals i les altres administracions vegin que el tema de l’opendata és una oportunitat per a elles.”

“L’Administració que es deixi de preocupar de fer coses. El que ha de fer és facilitar l’accés a les dades, que són públiques, que no són seves”.

També es va sol·licitar que s’incrementessin els punts públics de connexió a internet i, particularment, que s’ampliés la xarxa de connexió inalàmbrica (Wi-fi) arreu de les ciutats:

“L’Ajuntament de Barcelona té una llista dels 500 espais públics que disposen de Wi-fi; és un pas molt important, posar Wi-fi en tots els entorns públics.”

2.4- Les opinions dels que van excusar la seva assistència

Com en la resta de grups de debat ciutadà convocats per la Fundació Ferrer i Guàrdia, es va adreçar un correu amb un petit qüestionari a les persones convocades que van mostrar interès per l'activitat i van excusar-hi la seva assistència. Malauradament, no vam rebre cap resposta, així que no podem afegir cap més argument dels que vam recollir durant el debat presencial.

2.5- Síntesi de les idees principals del grup de debat

El grup de debat ciutadà amb impulsors de projectes de democràcia electrònica va tenir lloc el 19 d'abril a la seu de la Fundació Ferrer i Guàrdia. Entre els assistents vam comptar amb persones de diferent perfil, amb l'element comú d'haver reflexionat o impulsat processos d'e-participació. Tres van ser els temes que es van abordar amb profunditat durant el debat. En primer lloc, es va parlar de la forma com la tecnologia ha modificat les pautes i els mecanismes de participació ciutadana. En aquest sentit, es va afirmar que existeixen moltes solucions tecnològiques a la majoria de problemes que acostumen a associar-se als processos participatius, i que el major obstacle és la voluntat de les persones d'usar o no aquests canals. Es posa l'accent, per tant, en la cultura democràtica ciutadana. Quan les persones volen incidir en l'espai públic, busquen els mitjans adequats per fer-ho. Ara bé, tampoc cal menysprear la capacitat dels mitjans tecnològics per promoure, *per se*, la participació, ja que en redueix els costos d'informació, mobilització, expressió i decisió. En general, es va posar de manifest l'enorme potencial que les TIC tenen per estimular la participació ciutadana, malgrat aquest potencial encara no s'hagi desenvolupat convenientment.

En segon lloc es va debatre sobre les estratègies de promoció de la qualitat democràtica a partir de l'ús de les TIC i, en particular, sobre quin hauria de ser el paper de les administracions públiques. Per una banda, es reconeixia la creixent institucionalització de l'àmbit de la participació ciutadana, que ha generat la creació d'estructures de participació als diferents nivells de l'administració (local, comarcal, provincial, autonòmic,...), i que ha desenvolupat diferents mecanismes i processos

participatius però, per l'altra banda, hi havia algunes veus crítiques, que defensaven que el paradigma segons el qual l'administració consulta els ciutadans i regula la forma com aquests es poden manifestar ha quedat obsolet, i ho ha fet, en bona part, perquè la ciutadania ha après a organitzar-se de forma paral·lela, particularment mitjançant la utilització de les TIC. Llavors, el que es reclama és que les administracions públiques “obrin” les seves bases de dades, és a dir, que facin més disponibles i accessibles les dades públiques, de forma que els ciutadans, de forma autònoma, puguin generar serveis amb valor afegit. Aquestes noves formes de participació ciutadana digital, sobre la base de la independència i la iniciativa individual, han de ser enteses per l'administració, no des de la desconfiança i el temor, sinó amb l'objectiu de sumar i fer més plural i dinàmica la intervenció ciutadana i institucional en l'espai públic.

Finalment, al taller també es van aportar idees de com avançar en pro d'una major qualitat democràtica digital. Es va reclamar una millora en les oportunitats d'accés a internet, mitjançant l'extensió de la xarxa pública de connexió sense fils (Wi-fi) i també un major esforç de l'alfabetització digital de la població, mitjançant cursos i altres activitats formatives. Pel que fa als processos participatius d'iniciativa institucional que utilitzen mitjans telemàtics, es va reclamar que es tinguin en compte diferents nivells de participació i que es posi l'accent en la qualitat del retorn i de l'avaluació.

2.6- Les aportacions de la Fundació Ferrer i Guàrdia al debat

Hem de reconèixer, d'entrada, que l'organització d'aquest debat ha estat molt estimulant i que ens ha permès entrar en contacte amb arguments relativament innovadors. I diem que són "relativament innovadors" perquè, mirant-ho amb una certa perspectiva, els discursos que es van elaborar a la taula de debat reproduïen amb més o menys sintonia els paradigmes clàssics de la filosofia política. Hi ha debats molt antics que tenen el seu reflex en les dimensions més modernes de l'activitat pública. Aquest contrast entre modernitat i tradició, de la mà de la reflexió sobre com les tecnologies poden incrementar la qualitat de la democràcia ha estat un element que ha estat present durant tota la sessió de debat. Així, si ens fixem en el discurs sobre el paper que ha de desenvolupar l'administració pública, hem pogut identificar posicions que entroncarien, respectivament, amb les teories republicana i liberal de la democràcia, i d'altres que s'aproparien a posicions de caire anarquista. Així, hi ha qui pensa que l'Estat hauria de liderar els processos participatius, garantint la igualtat d'oportunitats d'accés de tots els ciutadans i preocupant-se no només pels resultats sinó també pels camins, entenent que els objectius poden ser tant finalistes com de procés, ja que cal introduir una dimensió pedagògica en l'acció institucional. En aquest paradigma trobaríem també una certa actitud paternalista, ja que és l'administració la que decideix què, qui, com i quan es proposa per a la deliberació pública una determinada temàtica o qüestió, i una certa preferència per les estructures de representació, cosa que genera alguns conflictes, entre els quals destaquem els relacionats amb la legitimitat dels actors i dels processos. En aquest sentit, sovint es produeix una contradicció, ja que en el discurs s'acostuma a associar "participar" amb "decidir", però, en la pràctica, la majoria dels processos participatius que s'impulsen des de les administracions públiques tenen un caràcter més aviat consultiu o deliberatiu. Per una altra banda, hi ha també el discurs dels que opinen que l'administració pública no hauria de liderar res ni intervenir en res, sinó que s'hauria de donar el protagonisme als ciutadans, per tal que s'organitzessin i participessin segons el seu propi criteri. Aquesta mena de discursos, de tall liberal, posen l'accent en la llibertat i l'autonomia dels ciutadans, reclamant de l'administració un paper neutre, limitat a oferir als ciutadans tota la informació que necessitin per tal de desenvolupar les seves pròpies iniciatives. El tercer dels models discursius, que lliga amb l'ideari anarquista, redueix encara més el rol de l'Estat i propugna una plena autonomia dels ciutadans dins d'un model d'organització horitzontal. En molts casos, l'acció es fa precisament "contra" l'Estat o contra les estructures de poder jerarquitzades, com seria el cas d'alguns moviments de hackers o de persones que aboguen pel software lliure. Com a models, el republicà, el liberal i l'anarquista esdevenen "tipus ideals", en el sentit webberian, sense perjudici que puguem trobar en la

realitat un cert mestissatge d'arguments i de posicions. De fet, això és el que hem vist en la taula de debat.

El posicionament de la Fundació Ferrer i Guàrdia cassa amb el paradigma republicà clàssic, amb un component clarament emancipador de les persones i les societats, tal com es recull en el nostre ideari, i amb la convicció que l'Estat ha de garantir l'exercici dels drets de ciutadania, reduint les desigualtats i desenvolupant un paper de control sobre les estructures de mercat. L'actitud de l'Estat ha d'acompanyar-se de fortes conviccions cíviqües dels ciutadans que, mitjançant una ètica civil republicana, puguin desenvolupar l'exercici de la virtut i la recerca de la felicitat pública. Hi ha tres conceptes, en aquest sentit, que prenen una importància cabdal: la idea d'espai públic, la idea de comunitat política i la qüestió dels valors democràtics, del seu aprenentatge i del seu exercici. Llavors, podríem dir que, ciutadans amb la voluntat, els coneixements i els espais necessaris, sentint-se part d'una determinada comunitat política, exerceixen els seus drets de ciutadania en l'espai públic, que és aquell espai compartit que requereix d'administració col·lectiva, en recerca d'autorealització política, i entenent que hi ha principis com la llibertat, la justícia o la felicitat, que tenen també una dimensió col·lectiva.

En el debat sobre la relació entre la democràcia i la tecnologia apareixen tots aquests elements. En primer lloc, cal posar de manifest que la clau de tot plegat resideix en la dimensió dels valors, ja que, per molts mitjans tècnics que es posin a l'abast dels ciutadans, no hi ha democràcia sense demòcrates. Hem vist que l'obertura d'espais i canals de participació, presencials o virtuals, esdevenen condicions necessàries però no suficients per garantir la implicació dels ciutadans. La qüestió és, doncs, on s'aprenen i on es cultiven aquestes virtuts cíviqües que són la base de l'aprofundiment democràtic. El domini de la tecnologia tampoc és una condició suficient, ja que hem vist que, per exemple, per molt que la majoria dels joves utilitzin habitualment internet, que ha esdevingut un element omnipresent en les seves vides, molt pocs en fan un ús polític o la utilitzen per informar-se o participar en la vida pública. De fet, els activistes, és a dir, aquells que tenen la voluntat d'involucrar-se en els afers col·lectius, ho fan utilitzant múltiples canals.

Un corollari d'aquesta qüestió té a veure amb la capacitat dels ciutadans per tal d'utilitzar convenientment aquestes tecnologies. Percebem l'enorme potencial que l'ús de les TIC pot tenir per millorar la qualitat democràtica, però ens preocupa que la distribució desigual del coneixement, comporti noves desigualtats en els usos d'internet, incrementant allò que s'ha denominat "bretxa digital", que no és més que una expressió de la bretxa social. Les administracions públiques han d'estar amatents per tal que la participació mitjançant internet

o l'e-democràcia no esdevinguin nous eixos de desigualtat. I això requereix de polítiques que garanteixin l'accés i que facilitin la formació dels ciutadans en l'ús de la tecnologia. Ara bé, aquest objectiu és particularment rellevant en un context en què el nivell d'obsolescència dels coneixements i les habilitats és força elevat, donat que la velocitat del canvi tecnològic ens obliga a estar en una actitud d'aprenentatge constant. La contínua adaptació de les administracions públiques a aquests canvis, juntament amb la voluntat d'experimentació al voltant de l'aplicació de la tecnologia a la participació ciutadana, configuren el que els experts han denominat com "la paradoxa de la innovació". Com diu Josep Lluís Martí, *"la innovació en l'àmbit de la participació no sempre és bona o no sempre té perquè ser bona sinó que ha d'estar, evidentment, ben conduïda (...) La innovació no ha de ser especialment bona sinó deixem un temps perquè les experiències puguin ser millorades, puguin ser avaluades, abans de ser substituïdes per nous mecanismes. Ens hem trobat amb casos en els que abans d'extreure les conclusions del per què una experiència havia fracassat o, encara més sorprenent, de per què havia tingut èxit, aquesta ja estava essent substituïda per una altra, pel simple fet que era més innovadora"* [Martí, 2007]

El segon dels elements a considerar és la definició d'allò que entenem per espai públic, diferenciar-ho de "l'espai comunitari" i veure, consegüentment, quines accions poden ser considerades dins l'ampli calaix de la "participació democràtica" i quines farien referència, més aviat, a l'activitat privada. Aquesta distinció és particularment rellevant en el camp de la participació electrònica, ja que durant el debat es barrejaven àmbits i espais de participació. Per exemple, que l'administració sigui transparent, que posi informació a l'abast dels usuaris o que convoqui processos per tal de demanar col·laboració als ciutadans a l'hora de prendre decisions s'emmarcaria dins el que podem anomenar "acció institucional". Ara bé, l'ús que els ciutadans facin d'aquesta informació o les iniciatives que puguin emprendre de forma autònoma poden tenir múltiples orientacions. D'entrada, caldria veure si les accions que eventualment desenvolupin tenen a veure més amb l'interès particular o l'interès col·lectiu. Per exemple, s'hauria de vetllar per tal que l'ús d'informació pública no derivi en una activitat mercantil. Aquesta activitat, que és del tot lícita, no podria considerar-se com una forma genuïna de participació ciutadana. Des de la nostra perspectiva, i pensant en la finalitat de tot aquest procés de reflexió, que és l'elaboració d'un llibre verd de la qualitat democràtica, pensem que "posar tanques al bosc" de la iniciativa ciutadana és una tasca complicada i probablement inútil. Tenim clar que s'han de promoure espais de participació telemàtica i possibilitar que els ciutadans desenvolupin les seves iniciatives de forma autònoma però, francament, pensem que el llibre verd, en tant que eina adreçada a les administracions

públiques, s'hauria de centrar més aviat en l'acció institucional. I, en aquest sentit, la utilització de les TIC atorga un ampli marge de millora, tal com s'ha evidenciat en el debat.

Compartim les posicions de Colombo i Vayreda quan afirmen, respectivament, que: *“Las TIC pueden ayudar técnicamente a la mejora de los canales de información, comunicación, deliberación y participación de los ciudadanos en la toma de decisiones públicas, haciéndolas más inmediatas, sencillas y efectivas. Por otro lado, permiten minimizar las limitaciones de tiempo y distancia que pueden afectar a la participación política, disminuyen los costes de organización de colectivos y aumentan las oportunidades de comunicación entre personas y el intercambio de contenidos”* [Colombo, 2006, pg. 28] i que *“Les TIC poden possibilitar estalvis importants i més eficiència en el control de la despesa; poden contribuir a incrementar la transparència de l'Administració, a millorar la comunicació -en doble sentit- amb els ciutadans, amb la resta d'administracions i amb els seus proveïdors; poden facilitar l'aplicació de processos de simplificació administrativa; poden facilitar la constitució de xarxes (en aquest cas virtuals); poden esdevenir un nou canal de comunicació amb la ciutadania i possibilitar noves formes de participació ciutadana en els afers públics; entre moltes altres qüestions”* [Vayreda, 2007, pg. 42]. Ara bé, cal substantivitzar tot aquest potencial. Malauradament, les iniciatives institucionals al voltant de l'e-democràcia són encara molt escasses i tenen una dimensió massa reduïda. No sabem si les resistències institucionals es deuen a un cert temor envers la participació dels ciutadans, en la línia de no voler compartir el poder, o si s'explicarien més aviat per les dificultats tècniques de modificar tot l'engranatge administratiu. En aquest sentit sembla clar que l'administració pública ha perdut la seva capacitat de lideratge i que els ciutadans li han passat pel davant.

La manca d'experiències pràctiques posa de manifest una altra paradoxa, expressada per un dels assistents al grup de debat, i és que, ara mateix, sembla que hi ha més persones que es dediquen a analitzar el camp de la participació electrònica que les que s'ocupen d'impulsar la seva implementació. Aquest participant expressava aquesta idea amb les següents paraules:

“Me'n recordo que quan en Quim era Director General de Participació, que ve del món acadèmic, comentava que hi ha molta més gent parlant de participació i parlant de millorar la democràcia que gent real fent projectes que funcionin. Jo crec que això és una realitat en el sector. Hi ha molts acadèmics, moltes empreses que parlen sobre aquest tema però després, experiències que funcionin i que realment aportin un valor, n'hi ha molt poques.”

Hi ha tres elements pràctics que, si més no, s'han de posar sobre la taula en els propers mesos. Un és l'extensió en l'aplicació de la llei 57/2003 de mesures per a la modernització del govern local. A l'exposició de motius d'aquesta llei s'especifica que *“En materia de participación ciudadana, se establecen unos estándares mínimos que constituyen los mecanismos necesarios para su potenciación: el establecimiento de la necesidad de reglamentos orgánicos en todos los municipios en materia de participación ciudadana, que determinen y regulen los procedimientos y mecanismos adecuados para hacerla efectiva; la aplicación necesaria de las nuevas tecnologías de la información y la comunicación de forma interactiva, para facilitar la participación y la comunicación con los vecinos, así como para facilitar la realización de trámites administrativos y la introducción en la legislación básica sobre régimen local de las iniciativas ciudadanas, que pueden constituir un importante instrumento participativo, que puede dar lugar, incluso, a consultas populares”* (el subratllat és nostre). Un altre és el desenvolupament de la possibilitat d'utilitzar el DNI electrònic per donar suport a una Iniciativa Legislativa Popular. Aquesta mesura es contempla en la disposició addicional primera de la llei 1/2006 del Parlament de Catalunya, expressada amb aquestes paraules: *“El Govern, per a facilitar la signatura electrònica en la presentació de la iniciativa legislativa popular, ha de dictar les instruccions pertinents per a garantir l'eficàcia i la seguretat d'aquest mitjà teleinformàtic”*. El tercer element és la millora de la transparència i la informació que es posa a l'abast dels ciutadans via “web”, ja que la informació és un prerequisit per a la participació. Ara bé, amb aquest esforç no hi ha d'haver suficient. Tal com deia en Vicenç Partal a la presentació del llibre de Josep Lluís Martí que abans citàvem, *“fins ara hem fet molta administració; a partir d'ara hauríem de fer més política”*. És doncs, moment d'anar més enllà, superant la primera fase d'e-administració, per tal de donar sentit a un projecte ple d'e-democràcia. Això exigirà molts canvis, alguns dels quals es van referir durant el grup de debat ciutadà. Cal canvis en la cultura de les administracions públiques i les institucions polítiques, i aquests canvis culturals s'han de posar de manifest en el canvi en les pràctiques. Molts exemples de mesures en aquest sentit han anat sortint al llarg del text.

El darrer dels elements que volem esmentar és el de la construcció d'identitat col·lectiva. Aquest és un altre dels prerequisits per a la participació, que les persones se sentin part d'una determinada comunitat. Si bé la majoria dels processos de participació ciutadana s'han desenvolupat en l'àmbit local, partint de la idea que allò compartit era l'adscripció territorial, l'ús de les TIC obre la porta a moltes i diverses formes d'agregació de ciutadans i, per tant, a una nova dimensió de promoció i foment de la participació ciutadana. Es tracta d'un camp que convindrà explorar amb més deteniment.

Bibliografia

- Anduiza, E., et alt., (2010), “Los usos políticos de internet en España” a Revista Española de Investigaciones Sociológicas #129, Madrid.
- Anduiza, E., (coord), (2009), *Internet, participació, mobilització: la implicació política de la ciutadania en un nou entorn comunicatiu*, Generalitat de Catalunya, Direcció General de Participació Ciutadana, Col·lecció Participació Ciutadana #6, Barcelona.
- Bareda, M., (coord), (2008), *La democràcia electrònica*, monogràfic de la Revista d'Internet, dret i política #6, UOC, Barcelona.
- Borge, R., Colombo, C., Welp, Y., (2008), “Análisis explicativo de la participación ciudadana electrónica y presencial en el ámbito municipal de Catalunya”, en *La democràcia electrònica*, monogràfic de la Revista d'Internet, dret i política #6, UOC, Barcelona.
- Canals, I., Martí, J.L., (2003), *L'àgora digital. Internet al servei de la participació democràtica*, Fundació Catalunya Segle XXI, Barcelona.
- Colombo. C., (2006), “Innovación democrática y TIC, ¿hacia una democracia participativa?”, a Revista d'Internet, dret i política #3, UOC, Barcelona.
- Fundación Orange, (2010), *Estudio Comparativo 2010 de los Servicios Públicos online en las Comunidades Autónomas españolas*, a: http://www.informeeespana.es/docs/Estudio_Comparativo_2010_Servicios_on_line.pdf
- Fundación Orange, (2010), *e-España 2010. Informe anual sobre el desarrollo de la sociedad de la información en España*, a <http://www.informeeespana.es/docs/eE2010.pdf>
- Martí, J.L., (2008), “Alguna precisión sobre las nuevas tecnologías y la democracia deliberativa participativa” en *La democràcia electrònica*, monogràfic de la Revista d'Internet, dret i política #6, UOC, Barcelona.

- Martí, J.L., Beltran, L., (2007), *La participació democràtica digital al món. Informe 2006*, Editorial Mediterrània i Fundació Catalunya Segle XXI, Barcelona.
- Martí, J.L., (2007b), “La participació democràtica digital al món. Informe 2006. Acte de presentació del llibre”, Fundació Catalunya Segle XXI. Consultable a: http://www.seglexx1.com/docs/2007/20070424_presentacio_demo_digital.pdf
- Reniu, J. M^a., (2008), “Ocho dudas razonables sobre la necesidad del voto electrónico”, en *La democracia electrónica*, monogràfic de la Revista d'Internet, dret i política #6, UOC, Barcelona.
- Vayreda, E., (2007), “Les noves tecnologies per millorar la democràcia. Polítiques públiques locals en l'era digital per fomentar la participació ciutadana”, a Revista Innovació Democràtica #2, Barcelona.